Ukrayna Örneğinden Hareketle Nükleer Silahsızlanmanın Olası Sonuçlarına Dair Bir İnceleme

An Analysis of the Potential Consequences of Denuclearization with Reference to Ukraine

Eray ALIM*

Öz

Nükleer silahlar, bu silahlara sahip devletler arasında savaş ve çatışma riskini azaltan bir işlev görmektedir. Devletler, askeri güç dengesinde dezavantajlı bir konumda olsalar da, nükleer silah sahibi olmaları durumunda "mutlak caydırıcılık" elde ederler. Böylece nükleer silahlar, güçlü ve zayıf aktörler arasındaki caydırıcı güç dengesini zayıf aktörler lehine düzenleyebilen bir işleve sahiptir. Bu çalışmanın inceleme konusu olan Rusya-Ukrayna ilişkilerinin de bu minvalde değerlendirilmesi gerekmektedir. 2014 Ukrayna krizinde görüldüğü gibi Ukrayna, Rusya'nın Kırım ve Donbas'a dönük gerçekleştirdiği askeri müdahaleler sonucunda egemenlik haklarının ve toprak bütünlüğünün ihlal edildiği bir tabloyla karşılaşmıştır. Ukrayna'nın 1990'larda terk ettiği nükleer silahlar ise, Ukrayna krizi ile irtibatlı olarak tekrardan gündeme gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından dünyanın üçüncü en büyük nükleer silah envanterine sahip olan Ukrayna, 1990'ların ilk yarısında gerçekleşen müzakereler sonucunda nükleer silahlarını terk etmeyi kabul etmiş ve 1996 yılında tamamlanan bir işlem sonucunda nükleer silahlardan tamamen arınmıştır. Bu süreç baz alınarak bu çalışmada, Ukrayna'nın nükleer silahsızlanma tecrübesinin olası sonuçları 2014 krizi çerçevesinde masaya yatırılmıştır. Ulaşılan sonuç neticesinde, nükleer silah envanterine sahip güçlü rakipler karşısında (Rusya) nükleer silahsızlanmanın, devletler için (Ukrayna) potansiyel bir ulusal güvenlik riski teşkil ettiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ukrayna, Rusya, Ukrayna Krizi, Nükleer Silahlar, Nükleer Caydırıcılık*

Abstract

Nuclear weapons reduce the likelihood of war and conflict among nuclear-armed states. States that are in an inferior position in the military balance gain "absolute deterrence", if they possess nuclear weapons. Nuclear weapons are, therefore, functional devices in calibrating deterrence asymmetry between weak and strong states in favor of the former. In this article's case study, Russia-Ukraine relations, should be understood in this light. As witnessed during the 2014 Ukraine crisis, Russia violated Ukraine's sovereignty and territorial integrity through military incursions into Crimea and Donbas. In the light of Russia's military actions, discussions surrounding Ukraine's elimination of its nuclear arsenal, which took place during the 1990's, have surfaced again. Following the dissolution of the Soviet Union, Ukraine inherited the world's third largest nuclear weapons stockpile, which it removed from its soil during a process that was completed in 1996. This work seeks to trace this process and analyze the potential impacts of Ukraine's nuclear disarmament with reference to the 2014 crisis. By way of conclusion, it is argued

Makale Geliş Tarihi: 05.02.2019. Makale Kabul Tarihi: 04.11.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, erayalim@hotmail.com ORCID ID: 0000-0001-7543-8021

in the context of the 2014 crisis that, denuclearization constitutes a potential national security risk for states (Ukraine) that face formidable nuclear-armed rivals (Russia).

Key Words: *Ukraine, Russia, Ukraine Crisis, Nuclear Weapons, Nuclear Deterrence*

Giriş

Ukrayna'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra büyük bir nükleer silah envanterini topraklarında barındırması Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir uluslararası güvenlik meselesi olmuştur. Dünyanın üçüncü en büyük nükleer silah gücü olarak ortaya çıkan Ukrayna'nın elindeki bu kapasite yalnız Rusya değil, nükleer silahların yayılmasının engellenmesi yönünde sahip olduğu hassasiyetle, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için de bir tedirginlik kaynağı olmuştur. Batı ile ilişkilerini geliştirmesi için nükleer silahsızlanma şartını kabul etmesi Ukrayna'nın önüne bir talep olarak konulmuş ve gerçekleşen müzakereler sonucunda Ukrayna, Üçlü Anlaşma, Lizbon Protokolü ve Budapeşte Memorandumu gibi anlaşmalara imza atarak, hem nükleer silahlarını terk etmeye hem de nükleer silah sahibi olmayan devlet statüsünde Nükleer Silahsızlanma Antlaşması'na (NPT) taraf olmaya razı olmuştur. Bu yönde atılan adımlara rağmen, SSCB'nin dağılmasının ilk yıllarından itibaren Ukrayna'nın Rusya'dan güvenlik kaygıları duyması, bu ülkenin nükleer silahlarını terk etmesini tartışmalı bir konu kılmıştır. Ukrayna'da askeri ve siyasi çevrelerin bir kısmının aksi yönde kanaat bildirmelerine rağmen siyasi otorite, yeterli güvenlik teminatı elde edilememişse de, nükleer silahsızlanma şartını kabul etmiştir. Gerekli adımların atılmasıyla Ukrayna, 1996 senesinde nükleer silahlardan tamamen arınmıştır.

2014 Ukrayna krizinin meydana gelmesiyle birlikte ise, Ukrayna'nın geçirdiği nükleer silahsızlanma süreci tekrardan gündeme gelmiştir. 2014 senesinde Ukrayna, kendi toprağı olan Kırım'ın Rusya tarafından önce işgal, daha sonra ilhak edildiğine şahit olmuş; Doğu Ukrayna'nın Donbas bölgesini ise (halihazırdaki süreçte) Rusya'nın himayesi altındaki ayrılıkçı milislere kaybetmiştir. Böylece Ukrayna, iki farklı noktadan toprak bütünlüğünün bozulduğu ve egemenlik haklarının ihlal edildiği bir tabloyla karşılaşmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Sovyet coğrafyasının baskın askeri gücü olan Rusya, 2008 Gürcistan krizi sırasında da gözlemlendiği gibi, gerekli gördüğü anlarda komşularına dönük kuvvet kullanmaktan sakınmayacağını Ukrayna krizinde de göstermiştir.

Bu çalışmada ortaya konulduğu gibi, nükleer silahların bu silahlara sahip devletler arasında çatışma riskini azaltan bir işlev gördüğü dikkate alındığında, Ukrayna'nın nükleer silahsızlanma yönünde aldığı karar, ülke güvenliği için bir ulusal güvenlik riski teşkil etmiştir. Bu iddiadan hareketle bu çalışma, Ukrayna'nın nükleer silahlardan arınma sürecini Ukrayna krizi ile irtibatlı bir şekilde inceleyerek, nükleer silahsızlanmanın olası sonuçlarına dair bir perspektif

sunmayı amaçlamaktadır. Gerekli tartışmalar geliştirilirken, öncelikle SSCB'nin dağılmasının ardından Ukrayna'nın nükleer silahlardan arınma sürecinde öne çıkan olaylarla ilgili bir değerlendirme paylaşılacaktır. Ardından, Soğuk Savaş sonrası dönemde Ukrayna'nın Rusya ile olan ilişkileri, güvenlik eksenli konular merkeze alınarak irdelenecek ve akabinde 2014 Ukrayna krizinde Rusya'nın Ukrayna'ya dönük askeri müdahaleleri masaya yatırılacaktır. Bu tartışmalardan sonra, 2014 krizi çerçevesinde nükleer silahsızlanmanın Ukrayna'nın güvenliği üzerindeki olası etkileri sorgulanacaktır. Son olarak ise, farklı örnek hadiselere de referansla, Ukrayna'nın nükleer silahlarını terk etmesinin nükleer caydırıcılık tartışması bağlamında bir değerlendirmesi yapılacaktır.

SSCB'nin Dağılmasından Sonra Ukrayna'nın Topraklarındaki Nükleer Silahlar

SSCB'nin çözülmesiyle birlikte büyük bir coğrafyada yaşanan jeopolitik dağılma, ortaya çıkan yeni devletler arasında birçok meselenin çözülmesini gerekli kılmıştır. Bu süreçte, Rusya ve Ukrayna arasında da belirli başlı konuların ele alınması gerekmiştir. Bu konuları, Kırım'ın statüsünün netleştirilmesi, Sivastopol üssünün ve Karadeniz Donanması'nın kullanımı ve paylaşımı, deniz ve kara sınırlarının belirlenmesi ve Ukrayna'nın nükleer silahlarının Rusya'ya devri şeklinde özetlemek mümkündür. Ukrayna'nın topraklarındaki nükleer silahlar hariç, diğer konular iki ülke arasındaki diplomatik müzakerelerle ele alınmış ve üçüncü aktörlerden ziyade, Rusya ve Ukrayna liderlerinin inisiyatifinde çözülmüştür. Ukrayna'nın topraklarındaki nükleer silahların durumu ise, Rusya ve Ukrayna ile beraber Batı'yı da yakından ilgilendirmiştir. Ukrayna, SSCB'nin dağılmasıyla beraber topraklarında 1900 adet stratejik ve 2650 ila 4200 arasında tahmin edilen sayıda taktik nükleer silah bulundurarak, sahip olduğu bu envanterle dünyanın üçüncü en büyük nükleer silah gücü olmuştur.[1]

Ukrayna'nın böyle büyük bir envantere sahip olması, Rusya gibi, başta ABD olmak üzere, Batı ülkeleri tarafından da kaygı verici bulunmuştur. ABD, Soğuk Savaş sonrasında nükleer ve diğer kitle imha silahlarının yayılmasını bir ulusal güvenlik meselesi olarak addetmiş ve bu nedenle Ukrayna'nın nükleer silahsızlanmasına büyük önem vermiştir.[2] Bu süreçte ABD'nin hedefi, Rusya'nın nükleer silah envanterini küçültmesi, Ukrayna dahil diğer bölge ülkelerinin ise nükleer silahlardan tamamen arındırılması olmuştur.[3] George H.W. Bush yönetiminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan James Baker, SSCB'nin dağıl-

1 Joseph Cirincione, vd., *Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C 2005, s.365; Taras Kuzio, *Ukraine Under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 1997, s.219.

2 Department of Defense, "Defense Planning / Guidance, FY 1994-1999", 29 February 1992, https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-doc18.pdf, s.2.

3 A.g.m, 14.

masıyla ortaya çıkan yeni devletlerle ABD'nin kuracağı ilişkilerde nükleer silah konusunun önemli bir yer kapladığını vurgulamıştır.[4] Baker, eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın SSCB yerine tek nükleer güç olması gerektiğini belirtmiş; aksi bir durumun "nükleer silah sahibi Yugoslavya"[5] anlamına geleceğini belirtmiştir. Bu süreçte ABD'nin temel hedefi, zamanında SSCB'nin sahip olduğu nükleer silahların Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın kontrolünde olması ve bu şekilde nükleer silahların yayılması riskinin önüne geçilmesi olmuştur.

Bu zaman diliminde Ukrayna, Sovyet ordusunun inisiyatifinde yürütülen bir süreçle, Mayıs 1992 sonu itibariyle taktik nükleer silahlardan tamamen arınmıştır.[6] Ayrıca Ukrayna, 23 Mayıs 1992'de ABD ve SSCB arasında imzalanan START-1 Antlaşması'na katılacağını ve nükleer silah sahibi olmayan devlet statüsünde NPT rejimine dahil olacağını vurgulayan Lizbon Protokolü'ne imza atmıştır.[7] Bu protokolü imzalamasına rağmen Ukrayna, nükleer caydırıcılığa ihtiyaç duyabileceği düşüncesini kolayca terk edememiş ve bu düşüncede, Rusya ile ilişkilerin nasıl gelişeceğine dönük beslenen endişe etkili olmuştur. Bu endişe, Ukrayna'nın stratejik nükleer silahlarını topraklarından uzaklaştırma konusunda sergilediği müteredditi tavırda görülmüştür.[8] Bu konjonktürde Ukrayna, SSCB'nin dağılması sonrasında topraklarında bulunan nükleer silahların doğal sahibinin kendisi olduğunu iddia etmiştir.[9] Fakat ABD'nin uyguladığı diplomatik baskı ve ayrıca teklif edilen güvenceler Ukrayna'nın daha yapıcı bir tutum almasını sağlamıştır. Bu süreçte Ukrayna; Rusya ve ABD'nin de imzacısı oldukları 14 Ocak 1994 tarihli 'Üçlü Anlaşma'yı imzalayarak stratejik nükleer silahlardan arınma koşulunu kabul etmiştir. Bu anlaşma gereği, 1991'de imzalanan START-1'in tarihi baz alınarak, Ukrayna'nın yedi yıl içinde nükleer silahsızlanması tamamlanmış bir ülke olacağı taaddüdü kabul edilmiştir.[10]

4 Olexiy Haran, "Disintegration of the Soviet Union and the US Position on the Independence of Ukraine", *Belfer Center for Science and International Affairs*, Harvard Kennedy School, August 1995, s.23.

5 Keith Bradsher, "Noting Soviet Eclipse, Baker Sees Arms Risks," The New York Times, 9 December 1991'den aktaran Mariana Budjeryn, "The Breach: Ukraine's Territorial Integrity and the Budapest Memorandum", *Wilson Center Nuclear Proliferation International History Project*, Issue Brief 3, 2014, s.2.

6 Mariana Budjeryn, "Was Ukraine's Nuclear Disarmament a Blunder?", *World Affairs*, CLXXIX/2, 2016, s.12-13.

7 Steven Pifer, *The Eagle and the Trident: U.S-Ukraine Relations in Turbulent Times*, Brookings Institution Press, Washington, D.C 2017, s.44; Polina Sinovets ve Mariana Budjeryn, "Interpreting the Bomb: Ownership and Deterrence in Ukraine's Nuclear Discourse", Nuclear Proliferation International History Project, *Woodrow Wilson International Center for Scholars*, Working Paper 12, December 2017, s.11.

8 David T. Twining, "The US-Russian-Ukrainian Nuclear Agreement: What Lies Ahead?, *Defense Analysis*, X/2, 1994, 144.

9 Mariana Budjeryn ve Polina Sinovets, "Denuclearization Again: Lessons from Ukraine's Decision to Disarm", 19 April 2018, https://warontherocks.com/2018/04/denuclearization-again-lessons-from-ukraines-decision-to-disarm/.

10 Vladimir Orlov, "The Crimean Crisis and the Issue of Security Guarantees for Ukraine", *Inter-*

3 Şubat 1994'te Ukrayna Meclisi Rada, START Anlaşması ve Lizbon Protokolü'nü onaylamış; takip eden aylarda ise NPT'nin onaylanmasıyla önemli bir dönemeç geride bırakılmıştır.[11] Böylece, Ukrayna'nın nükleer silahlarından arınması ile beraber, NPT rejimine "nükleer silah sahibi olmayan devlet" statüsünde kabulü gerçeklemiştir.[12] Bu gelişmelere paralel olarak Ukrayna nükleer savaş başlıklarını Rusya'ya devretmeye başlamış ve ayrıca topraklarındaki füzeler, bombardıman uçakları ve füze fırlatma sistemlerinin devre dışı bırakılması ve silahsızlandırılması için de gerekli işlemler başlatılmıştır.[13]

Nükleer silahsızlanma yolunda ilerlenirken Ukrayna'nın hissedebileceği güvenlik endişelerini gidermek amacıyla 5 Aralık 1994'te Budapeşte Memorandumu isimli bir anlaşma imzalanmıştır. İmzacı ülkeler ise Rusya, ABD ve Ukrayna olmuştur. Ukrayna'nın nükleer silahlardan arındırılması sürecine öncülük eden ABD, ilk andan itibaren Ukrayna'ya dönük güvenlik garantisi verme fikrine soğuk bakmıştır. Bu nedenle, imzalanan anlaşmalarda, garanti yerine güvence ifadesinin yer almasına çalışılmıştır.[14] Ukrayna'ya güvenlik garantisi verilmeyerek, Rusya ve Ukrayna arasında ilerleyen yıllarda ortaya çıkabilecek bir krizde, Ukrayna nedeniyle Rusya ile askeri bir gerginlik yaşamaktan imtina edilmeye çalışılmıştır. Budapeşte Memorandumu'nda, imzacı ülkelerin Ukrayna'ya yönelik bir tehdide ya da kuvvet kullanımına başvurmayacakları ve Ukrayna'nın bir tehditle ya da saldırganlıkla karşılaşması durumunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni (BMGK) harekete geçirecekleri vurgulanmaktadır.[15] Buna karşın, Ukrayna'ya güvenlik garantisi verilmesi şeklinde bir taahhüt anlaşma metninde mevcut değildir.

Ukrayna, gerekli güvenlik teminatını elde edememişse de, nükleer silahlardan arınma şartını kabul ederek Batı ile ilişkilerini geliştirmesinin önündeki önemli bir engeli ortadan kaldırmıştır. İmzalanan anlaşmalara koşut olarak, 1996 itibariyle nükleer silahlardan tamamen arınmış bir ülke haline gelen Ukrayna, İsrail ve Mısır'ın ardından ABD'nin en fazla ekonomik yardım sağladığı üçüncü ülke olmuştur.[16] Bununla birlikte ABD, Ukrayna'nın IMF, Dünya Bankası ve G7'den mâli destek elde etmesi konusunda kolaylaştırıcı bir işlev de görmüştür.[17] Ayrıca ABD, yirmi yıllık bir zaman diliminde (1993-2013) Ukrayna topraklarındaki nükleer başlıklarda bulunan zenginleştirilmiş uranyumu satın almayı kabul etmiş ve bu kapsamda Ukrayna'ya totalde 17 milyar doları bu-

national Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations, 2, 2014, s.28.

11 Pifer, a.g.e., 2017, s.61, 67, 69.

12 "Budapest Memorandum", 5 December 1994, https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/9EF136656BAB181CC12580B400529C5B/$file/CD_SA_WP.15_ADD.1_ENG+(1).pdf, s.23.

13 Steven Pifer, "Ukraine, Nuclear Weapons and the Trilateral Statement 25 Years Later", *Center for International Security and Cooperation*, 14 January 2019.

14 Pifer, a.g.e., 2017, s.49.

15 Memorandumun ikinci ve dördüncü maddelerine bkz: "Budapest Memorandum", a.g.m., s.23.

16 Kuzio, a.g.e., 1997, s.221.

17 Pifer, a.g.e., 2017, s.109-110.

lan bir ödeme yapmıştır.[18] Bu konjonktürde Ukrayna, Batı kurumlarına dönük önemli açılımlar da gerçekleştirmiştir. Ukrayna, Avrupa Konseyi'ne Rusya'dan dahi önce üye olmuş (1995), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) coğrafyasında NATO'nun Barış İçinde Ortaklık projesine iştirak eden (1994) ve AB ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalayan ilk ülke olmuş (1994) ve ayrıca Orta Avrupa İnisiyatifi'ne katılmıştır (1994).[19]

Rusya-Ukrayna İlişkilerinde Güvenlik Boyutu

Ukrayna, nükleer silahsızlanma sürecine paralel olarak Batı dünyası ile ilişkilerini geliştirmeye başlamışsa da, Rusya'ya karşıt bir pozisyon almaktan da imtina etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Ukrayna, Batı ve Rusya'nın her ikisiyle de pozitif ilişkiler kurmaya çalışmış ve bu kapsamda çok-vektörlü bir dış politika takip etmiştir.[20] Bu dış politika anlayışında Batı bloğu ile olan ilişkiler önemli bir yere sahip olmuşsa da, coğrafi, tarihsel ve kültürel faktörler nedeniyle Rusya ile olan ilişkilerin de olumlu bir düzlemde ilerlemesine önem verilmiştir.[21] Ukrayna'da yaşayan önemli bir Rus nüfusun olması, iki ülke arasında (özellikle Doğu Ukrayna ve Rusya arasında) yakın ekonomik bağların bulunması ve ayrıca Rus askeri unsurlarının Kırım'da mevcut bulunması, Ukrayna ve Rusya arasındaki ilişkilerin yakın bir mahiyete sahip olmasını sağlamıştır. Bu yakınlığa rağmen Ukrayna bir devamlılık içinde Rusya'nın yörüngesine girme yönünde çeşitli kaygılar da hissetmiştir. Bu nedenle Ukrayna siyasi liderleri, ülkelerinin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünün korunması gibi konuları göz önüne alarak, Batı dünyası ile yakın ilişki içinde olmanın zaruri olduğuna kanaat getirmişlerdir.[22] Bir nevi, Ukrayna'nın Rusya karşısında yalnız kalmaması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir.

Örneğin 1991-1994 yılları arasında Ukrayna'nın ilk devlet başkanı olarak görev yapan Leonid Kravçuk, bağımsız bir Ukrayna devletini Rusya'nın kabul etmeyeceği yönünde taşıdığı endişeleri diplomatik görüşmelerinde muhataplarına aktarmıştır.[23] Belirli başlı emareler bu endişeleri beslemiştir. Örneğin, Yeltsin'in Ukrayna ve Belarus ile birlikte SSCB'nin yerini alacak bir konfederatif yapı kurma isteği, Rusya'daki siyaset kurumunun temsilcilerinden, Ukrayna'nın BDT'ye katılmaktan sakınmasının sınırların belirlenmesi konusunun önüne

18 Budjeryn, a.g.m., 2016, s.17.

19 Igor Torbakov, "Apart from Russia or Part of Russia: A Sad Saga of Ukrainian-Russian Relations", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, IX/4, 2001, s.595-596; Bertil Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS Countries*, Routledge, New York 2008, s.50.

20 Alexander J. Motyl, "Ukraine, Europe, and Russia: Exclusion or Dependence", Anatol Lieven ve Dmitri V. Trenin (Der.) Ambivalent Neighbors: The EU, NATO and the Price of Membership, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C 2003, s.29.

21 A.g.m., s.29.

22 Taras Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, Praeger, California 2015, s.432.

23 Pifer, a.g.e., 2017, s.22.

engel çıkaracağı ve Rusya'nın komşularının iç politikasına daha fazla müdahil olmak zorunda kalacağı şeklinde gelen mesajlar, Ukrayna üzerinde tedirginlik yaratmıştır.[24] Bununla birlikte Kravçuk'un devlet başkanlığı süresinde, Rusya-Ukrayna ilişkilerinin merkezinde Kırım, Sivastopol ve Karadeniz Donanması'ndan kaynaklı sorunlar olduğu için, Kravçuk'un hissettiği endişelerde Rusya'nın olası talepleri de bir faktör olarak kaydedilmelidir. Hissedilen endişelerden hareketle Kravçuk, Rusya'nın Ukrayna üzerindeki kültürel, siyasi ve idari konularda etkisini azaltmaya çalışmış ve bu kapsamda "Ukraynalılaşma" olarak tarif edilen bir siyasi irade ortaya koymuştur.[25]

Kravçuk'un ardından başkanlığa gelen ve 1994-2004 arasında görev yapan Leonid Kuçma ise, selefinden farklı şekilde, Rusya-Ukrayna ilişkilerini güçlendirmek istediğini deklare ederek, sembolik olarak güçlü vaatler ortaya koymuştur. Rusçayı Ukrayna'nın resmi dillerinden biri haline getirmek, bu minvalde öne çıkan bir vaat olmuştur. Fakat göreve gelmesinden kısa süre sonra Kuçma, Rusya'ya yakın bir siyaset izlemenin neden olabileceği riskleri fark ederek, politikasında değişikliğe gitmiştir.[26] Kuçma'nın daha dengeli bir dış politika izleme yönünde bir irade benimsemesi, BDT'ye bakış açısında net bir şekilde görülebilir. Kuçma, BDT'yi supranasyonal bir örgüt haline getirme amaçlı girişimleri SSCB'nin yeniden diriltilme çabası olarak nitelemiş ve Ukrayna'nın bu girişimleri reddettiğini belirtmiştir.[27] Bu mesajı Kuçma, Rusya'nın Ukrayna'yı nüfuz alanına katma girişimlerine dönük bir tepki olarak seslendirmiş ve Rusya'dan duyduğu kaygıları Batılı liderlere de ikili görüşmelerinde aktarmıştır. Örneğin, Kuçma-Clinton ikili görüşmelerinde Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan sorunlar Kuçma tarafından Clinton'a iletilmiştir.[28] Bu konjonktürde, Rusya Parlamentosu'nun Mart 1996'da Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarını sorgulayan bir tasarı geçirmesinin ardından, ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher ABD'nin Ukrayna'nın yanında olduğunu vurgulayarak, Ukrayna siyasilerinin kaygılarını giderme amaçlı destek beyanlarında bulunmuştur.[29] Benzer şekilde Kravçuk hükümeti de, siyasi ve ekonomik konularda olduğu gibi güvenlik eksenli konularda da ABD'den destek talep etmiştir.[30] Bulundukları diplomatik ortamlarda Ukrayna devlet başkanları Rusya'dan duydukları kaygıları Batılı liderlere aktarmışlar ve Ukrayna'nın Batı ile olan ilişkilerini güçlendirerek, Rusya'ya dönük besledikleri endişeleri giderme arayışında bulunmuşlardır.

24 Roman Wolczuk, *Ukraine's Foreign and Security Policy 1991–2000*, Routledge Curzon, London 2003, s.52, 57.
25 Serhy Yekelchyk, *The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2015, s.72-73.
26 A.g.e., s.73.
27 Wolczuk, a.g.e., s.59.
28 Pifer, a.g.e., 2017, s.81.
29 A.g.e., s.84.
30 Roman Popadiuk, "Ukraine: The Security Fulcrum of Europe?", *Strategic Forum*, 69, 1996, s.2-3.

Ukrayna, güvenlik kaygılarını gidermek amacıyla dönemsel olarak NATO'ya üyelik yönünde girişimlerde de bulunmuştur. Fakat NATO'dan Ukrayna'nın üyeliğine dönük olumlu karşılık alınamamıştır. NATO ile Eylem Planı imzalanmasına yönelik 2002, 2004, 2006 ve 2008 senelerinde Ukrayna'nın sergilediği girişimler sonuçsuz kalmıştır.[31] Her ne kadar 2008 Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna'nın (ve ayrıca Gürcistan'ın) NATO'ya bir gün dahil olacağı vurgulanmışsa da, bu ifade, Ukrayna'nın ucu açık bir süreçte NATO'ya eklemleneceğini temenni eden bir niyet beyanı olmaktan öte bir anlam taşımamıştır.[32] Bu süreçte Rusya, Ukrayna'nın NATO ile yakınlaşma çabalarını engellemekten sakınmayacağını kararlı mesajlarla göstermiştir.

Rusya lideri Vladimir Putin 2008 yılında ABD Başkanı George Bush'a, Ukrayna'nın bir devlet bile olmadığı, sahip olduğu toprakların bir bölümünün Doğu Avrupa diğer bölümünün ise Rusya'ya ait olduğu görüşünü iletmiştir. İlaveten Putin, Ukrayna'yı zayıf ve yapay bir devlet olarak niteleyerek, NATO'ya dahil olması halinde parçalanabileceği uyarasını seslendirmiştir.[33] Putin'in uyarısı, Soğuk Savaş sonrasında NATO genişlemesinin Rusya'ya yönelttiği tehditle ilişkili bir mahiyet taşımış ve bu çerçevede Ukrayna'nın NATO'ya dahil edilmesi halinde, Rusya'nın bu duruma tepkisiz kalmayacağı uyarısı yapılmıştır. Dönemsel olarak Rusya somut eylemlere girişebileceğini de göstermiştir. Örneğin, NATO ve Ukrayna arasında Eylem Planı görüşmelerinin gerçekleştiği 2008 yılında Kırım'da Rusya'ya yakın unsurlar, ayrılıkçılık yönünde talepler dile getirmeye başlamışlardır. Gürcistan krizinin ardından Eylem Planı süreci beklemeye alınınca Kırım'da ayrılıkçılık tehdidi zayıflamıştır. 2010 yılında Ukrayna devlet başkanlığına Viktor Yanukoviç'in gelmesiyle beraber ise ayrılıkçılık tehdidi ortadan kalkmıştır.[34] Bu hadiselerin gösterdiği gibi Rusya, Kırım'daki Rus nüfus üzerinden Ukrayna'ya yönelik kullanabileceği zorlayıcı bir enstrümana sahip olmuştur.[35] Rusya'nın ayrılıkçılık kozu üzerinden ortaya koyacağı eylemlerin ne gibi sonuçlar doğurabileceği ise asıl olarak 2014 Ukrayna krizinde görülmüştür.

31 Kuzio, a.g.e., 2015, s.448.

32 NATO, "Bucharest Summit Declaration", 3 April 2008, http://www.nato.int/cps/in/natohq/official_texts_8443.htm.

33 James Marson, "Putin to the West: Hands off Ukraine", *Time*, 25 May 2009; Taras Kuzio, "The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine", Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (Der.) *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, E-International Relations Publishing, Bristol 2015, s.117.

34 Dmitri Trenin, *Post-Imperium: A Eurasian Story*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C 2011, s.46. Ayrıca bkz: Taras Kuzio, "Russian Subversion in the Crimea", *Jane's Intelligence Digest*, 3 November 2006; Taras Kuzio, "Strident, Ambiguous and Duplicitous: Ukraine and the 2008 Russo-Ukrainian War", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, XVII/4, 2009, 355-356.

35 Kuzio, a.g.m., 2009, s.355.

Ukrayna Krizi ve Rusya'nın Ukrayna'ya Dönük Askeri Müdahaleleri

Ukrayna krizi, Ukrayna'da toplumsal ve siyasal gerginliklerle başlayan ve ilerleyen aylarda tam teşekküllü bir jeopolitik krize evrilen bir hadisedir. Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği (AB) ile imzalanması düşünülen Ortaklık Anlaşması'ndan Ukrayna'nın Kasım 2013'te çekildiğini açıklaması, başkent Kiev'de geniş çaplı protestolarla karşılanmıştır. Gösterileri sonlandırmak amacıyla güvenlik güçleri protestoculara sert müdahalelerde bulunmuş ve iki taraf arasında yaşanan çatışmalar sonucunda yüzün üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. 21 Şubat 2014'te ise AB ülkeleri ve Rusya'nın arabuluculuğunda iktidar ve muhalefet partileri, ülke içi gerginlikleri dindirmek amacıyla siyasi bir geçiş süreci üzerinde mutabakata varmışlardır. Yanukoviç, 2004 Anayasasına geri dönülmesi ve Parlamento ve Devlet Başkanı arasındaki yetki paylaşımının yeniden düzenlenmesi şartlarını kabul ederek, söz konusu mutabakatı imzalamıştır.[36] Fakat bu mutabakatın imzalanmasından bir gün sonra Yanukoviç, Ukrayna Parlamentosu tarafından başkanlıktan uzaklaştırılmıştır. Müteakiben, Ukrayna'da Oleksandr Turchynov'un başkanlığında bir geçiş hükümeti kurulmuş; 25 Mayıs 2014'te ise Petro Poroshenko devlet başkanlığına gelmiştir. Rusya ise, yaşanan iktidar değişikliğini anayasa karşıtı bir darbe olarak nitelendirmiş ve Ukrayna'ya dönük askeri müdahalelerde bulunmaya karar vermiştir. Rusya liderleri, Ukrayna'daki iktidar değişikliği sonrası askeri olarak inisiyatif alınmasının nedenlerini açıklarken güvenlik risklerine vurgu yapmışlardır. Putin, gerçekleşen darbenin Rusya için doğurduğu risklere dikkat çekerken Ukrayna'nın NATO'ya yönelme ihtimalinin altını çizmiştir. Ayrıca, başta Kırım'da Rusça konuşan nüfus olmak üzere, Ukrayna'da darbeye karşı çıkanların tehdit edildiğini iddia etmiştir. Gerek Rus nüfusun gerekse Rusya'nın çıkarlarının tehdit altında olduğu iddiasından hareketle Putin, Rusya'nın eyleme geçmek zorunda kaldığını vurgulanmıştır.[37]

Ukrayna'da yaşanan iktidar değişikliğinden sonra Rusya, askeri müdahalelerini Kırım ve Doğu Ukrayna'nın Donbas bölgesine dönük olarak gerçekleştirmiştir. Rusya, Yanukoviç'in azlinden hemen sonra Karadeniz Donanması'nda görev yapan Rus askerlerinin harekete geçmeleriyle Kırım'ı önce askeri olarak kontrol altına almış, daha sonra ise 16 Mart 2014'te uygulanan referandumun sonuçlarını tanıyarak, yarımadayı ilhak edip ülkesine katmıştır. Rusya, jeostratejik açıdan önemli bir yarımada olan Kırım'ı tek bir zayiat dahi vermeden ele geçirerek başarılı bir operasyon icra etmiştir. Çok hızlı bir sürede Kırım operasyonunu tamamlayan Rusya, operasyon sırasında dezenformasyon, sürpriz ve elektronik harp gibi yöntemlerden yararlanmış ve Sivastopol'de görev ya-

36 "Agreement on the Settlement of Crisis in Ukraine - Full Text", *The Guardian*, 21 February 2014.
37 Vladimir Putin, "Address by President of the Russian Federation", 18 March 2014, http://en.special.kremlin.ru/events/president/news/20603.

pan Rus askerleri kısa bir zaman içinde yarımadayı kontrol altına almışlardır.[38] Operasyonun ilk aşamasında Rus askerleri Kırım Parlamentosu ve Ukrayna'ya ait askeri üslerin ele geçirilmesi sürecini yönetmişlerdir.[39] Resmi bir amblem taşımayan üniformalarla Kırım'da operasyona girişen Rus askerlerinin, gerek Ukrayna'daki yeni siyasi iktidar gerekse Batı dünyası olan biteni kavramaya dahi vakit bulamadan yarımadayı ele geçirmiş olmaları, Kırım'a dönük olası bir harekâtın hazırlıklarının önceden yapıldığını göstermiş ve planlamaların ve icra edilen operasyonun profesyonelliğini gözler önüne sermiştir. Kırım'da hazır bulunan Rus birlikler her ne kadar harekatın ilk aşamasında kritik bir rol oynamışlarsa da, Rusya kara ve denizden yarımadaya yeni asker, silah ve mühimmat sevk ederek askeri varlığını güçlendirmiş ve yaptığı tahkimatla Kırım'ın işgalini gerçekleştirmiştir.[40]

Kırım'ın ele geçirilmesinin ardından Donbas bölgesinde de ayrılıkçılık yönünde bir hareketlenme meydana gelmiştir. Kısa süre içinde Rusya'nın desteğiyle bu hareketlenme silahlı milis bir yapıya dönüşmüştür. 3000 kadar Rus askerinin komuta-kontrol amacıyla Ukrayna topraklarında bulunduğu ve Rusya'nın milislere topçu sistemleri, tanklar, zırhlı araçlar, roketatar sistemleri ve hava savunma sistemleri ile destek verdiği bir ortamda milis yapı ciddi bir askeri güç haline gelmiştir.[41] Her ne kadar Donbas'ta Rusya'nın temel stratejisi milis hareketlenmeye gerekli silah, mühimmat ve eğitim desteğini sunmak olmuşsa da, 2014 Ağustos'ta Ilovaisk ve 2015 Şubat'ta Debaltseve'de yaşanan çatışmalarda görüldüğü gibi, gerekli anlarda Rus ordusu da çatışmalara katılarak Ukrayna ordusunun yüzlerce askerini yitireceği müdahaleler gerçekleştirmiştir.[42] 2014 yılının Ağustos ayından itibaren Rusya'nın konvansiyonel askeri müdahalelerinin de görüldüğü Donbas bölgesinde, belirli periyotlarda Rus askerlerinin mevcudiyeti 10.000'e kadar tırmanmıştır.[43] Rusya tarafında bulunan ve yaklaşık 42.000 kişiden oluşan Rus muharip gücü ise olası gelişmelere karşı sınır bölgesinde konuşlandırılmıştır.[44] Doğu Ukrayna'da vuku bulan çatışmalar

38 Michael Kofman ve Matthew Rojansky, "A Closer Look at Russia's "Hybrid War", *Wilson Center*, Kennan Cable No. 7, April 2015, s.3; Bettina Renz, "Russia and 'Hybrid Warfare'", *Contemporary Politics*, XXII/3, 2016, s.288.

39 Tor Bukkvoll, "Russian Special Operations Forces in Crimea and Donbas", *Parameters*, XLVI/2, 2016, s.17.

40 Kofman ve diğ., "Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine", Rand Cooperation, Santa Monica 2017, s.9-10.

41 Nolan Peterson, "Value of US Weapons Goes Far Beyond Battlefield, Ukrainian Troops Say", *Daily Signal*, 4 August 2017.

42 Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, "10 Facts You Should Know About Russian Military Aggression Against Ukraine", http://mfa.gov.ua/en/page/open/id/5026; "Russia and Eurasia", *Strategic Survey*, CXV/1, 2015, s.165; "Casualties from Debaltseve Cauldron: 136 Dead, 331 Injured – Ukrainian Defense Ministry", *Kyiv Post*, 4 February 2016.

43 Igor Sutyagin, "Russian Forces in Ukraine", *RUSI: Briefing Paper*, March 2015, s.4.

44 A.g.m, s.4.

neticesinde Ukrayna, on binin üzerinde insanını kaybetmiş ve ayrıca 1,6 milyon kişi ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır.[45]

Ukrayna'daki tabloya bir bütün olarak bakıldığında; 26.081 km²'lik Otonom Kırım Cumhuriyeti, 864 km²'lik Sivastopol kenti ve Donbas'taki 16.799 km²'lik bir bölge hala Rusya ve Rusya destekli milislerin işgali altındadır.Toplamda ise, ülke toprağının %7,2'sine tekabül eden 43.744 km²'lik bir alanda Ukrayna devletinin kontrolü bulunmamaktadır.[46]

Ukrayna'nın karşılaştığı bu tabloyu açıklarken, Rusya ve Ukrayna arasındaki askeri güç dengesine özel bir parantez açılmalıdır. Rusya'nın Ukrayna krizinde sergilediği askeri eylemler, son dönemde ordusuna yaptığı yatırımların olumlu sonuçlarının alındığı bir örnek teşkil etmektedir. Rusya'nın askeri gücünde kat ettiği ilerlemeye genel bir açıdan bakıldığında; bu ülke gerek deniz gücünde ve özellikle deniz altı kapasitesinde, gerekse füze envanterinde savunma kabiliyetini arttıracak önemli adımlar atmıştır.[47] Bu süreçte Rusya, A2/AD (Anti Access/Area Denial) kapasitesini arttırmasına imkan tanıyan S-400 hava savunma sistemlerini kullanıma sokmuş ve ayrıca 9K720 Iskander ve 3M-54 Kalibr seyir füzesi gibi sistemleri de envanterine dahil etmiştir.[48] Mevcut konjonktürde ise Rusya, SSCB çözüldükten sonra ordusunun içinde bulunduğu zor durumu geride bırakmış bir ülke olarak, caydırıcılık tesis etme bağlamında nükleer silah envanterine daha az bağımlı olup, güdümlü füze sistemlerinden etkili hava savunma sistemlerine varıncaya dek, savunma yeteneğini farklı alanlarda üst seviyelere çıkarmıştır.[49]

Rusya'nın askeri reformlarını devreye sokmasında özellikle Gürcistan harekâtı etkili olmuştur. Bu harekata kadar SSCB zamanındaki askeri doktrinin devamı olarak niceliksel üstünlüğü ile netice almaya çalışan Rusya, 2008 krizinde Gürcistan'a karşı istediği sonucu almışa da, bu tecrübe sırasında savun-

45 "Ukrinform: About 1.6 Million Internally Displaced Persons Registered in Ukraine", *Kyiv Post*, 28 August 2017.

46 Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, a.g.m.

47 Neil Ashdown, "Russian Military Modernisation and Foreign Policy", *Jane's 360*, 29 June 2016.

48 Roger N. McDermott ve Tor Bukkvoll, "Russia in the Precision-Strike Regime: Military Theory, Procurement and Operational Impact", *Norwegian Defence Research Establishment (FFI)*, 1 August 2017, 11-15.

49 Tomas Malmlöf ve Michael Kofman, MALMLÖF, Tomas – Michael Kofman, "The Russian Military of 2035", *Center for Strategic and International Studies*, 24 May 2017, 1:18:30-1:19:10; Michael Kofman, "The ABCs of Russian Military Power: A Primer for the New Administration", Paul J. Saunders (Der.) *A New Direction in U.S.-Russia Relations? America's Challenges and Opportunities in Dealing with Russia*, Center for the National Interest, Washington D.C, 2017, s.13; Sıtkı Egeli, "Dost-Düşman-Dost Döngüsü ve Türkiye-Rusya Askeri Rekabetinin Dönüşümü", Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Beşgül (Der.) *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2017, s.168.

ma gücünde çeşitli sorunlar olduğunu da müşahede etmiştir.[50] Bu minvalde Gürcistan tecrübesi Rusya'yı özel kuvvetlerine ve gayrinizami harp konusunda uzman birliklerine daha fazla ağırlık vermeye sevk etmiş; bununla birlikte, siber saldırı kapasitesini güçlendirme ve psikolojik harp ve sabotaj gibi tekniklere yatırım yapma yönünde adımlar da atılmıştır.[51] Gürcistan krizi ve daha da önce Çeçenistan harekatı sırasında ateş gücünü çok yoğun bir şekilde kullanan ve zorunlu asker olarak hizmet veren erlerden yararlanan Rusya, bunun yarattığı sorunları görerek, seri ve esnek bir şekilde hareket edebilen özel kuvvet birimlerine ağırlık vermeye başlamıştır. Nitekim yapılan yatırımların olumlu karşılığı Kırım harekâtı sırasındaki başarı ile alınmıştır.[52]

Savunma alanında gerçekleştirdiği reformlar Rusya'nın Ukrayna'ya karşı kuvvet kullanmada işini önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Buna karşın, Ukrayna'nın gerekli savunma kabiliyetinden yoksun olması da Rusya'ya önemli kolaylıklar sağlamıştır. Ukrayna krizinin çıkış yılı olan 2013 senesi baz alınırsa, Davis'in gerçekleştirdiği çalışma iki ülke arasındaki güç dengesinin nasıl bir tablo arz ettiğini görme noktasında önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmaya göre, asker sayısı Ukrayna: 130.000, Rusya: 845.000; tank sayısı Ukrayna:1100, Rusya: 2550 (ilaveten Rusya'nın envanterinde 18.000 tank daha mevcuttur[53]) ve taarruz uçağı Ukrayna: 139, Rusya 1389 şeklinedir.[54] Kapasite anlamında Rusya'dan geride olmasının yanında Ukrayna farklı sorunlar nedeniyle de gerekli mücadele kabiliyetinden yoksun olmuştur. Bu noktada öne çıkan hususlar, disiplin, sadakat, firar ve eğitim gibi konularda yaşanan olumsuzluklardır.[55]

Bu handikaplar Ukrayna'nın krize askeri olarak hazırlıksız yakalanmasının bir soncudur. 2013 yılında sadece yedi tane tabur ve de 33 tane bölük düzeyinde askeri tatbikat gerçekleştirmiş olan ordu, savaş için gerekli hazırlıktan uzak bir noktada olmuştur.[56] Ilovaisk'te Ukrayna'nın yüksek sayıda asker kaybettiği çatışmanın gösterdiği gerçek, ordunun profesyonel asker ve yedek asker noktasında yetersiz kaldığıdır. Bununla birlikte Ukrayna'nın yeterli sayıda tank, zırhlı unsur ve topçu bataryasına sahip olmaması da çatışma sahasında önemli handikaplar yaşamıştır.[57] Ukrayna'nın hazırlıksızlığını en net ortaya koyacak olan veri, bu ülkenin krize ilerlenen süreçte savaşa hazır asker sayısının yalnız-

50 A.g.m, s.165.
51 Ag.m, s.166.
52 Renz, a.g.m., s.291; Keir Giles, "Russia's 'New' Tools for Confronting the West: Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power", *Chatham House: The Royal Institute of International Affairs*, March 2016, s.13.
53 "Chapter Five: Russia and Eurasia", *The Military Balance*, CXIII/1, 2013, s.226.
54 Christopher Mark Davis, "The Ukraine Conflict, Economic–Military Power Balances and Economic Sanctions", *Post-Communist Economies*, XXVIII/2, 2016, s.174.
55 "Chapter Five: Russia and Eurasia", *The Military Balance*, CXVI/1, 2016, s.174.
56 A.g.m., s.173.
57 Roger N. McDermott, "Moscow's Assessment of Ukraine's Military Combat Readiness: Exploiting Weakness", *Eurasia Daily Monitor*, XI /51, 18 March 2014.

ca 6000 olmasıdır.[58] Ukrayna ordusunun hazırlıksızlığının farkında olan Rusya, askeri müdahale düğmesine basmak için önünde elverişli bir ortam bulmuş ve Ukrayna'nın direnç kapasitesinin yetersizliğinden yararlanmıştır.

Ukrayna Krizinin Işığında Ukrayna'nın Nükleer Silahsızlanması

SSCB'nin dağılması sonrasında eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın baskın askeri güç olarak ortaya çıkması, Rusya ve Ukrayna arasında belirgin bir güç asimetrisi doğurmuştur. Rusya, Sovyet ordusunun konvansiyonel kapasitesinin büyük kısmını devralarak ve bölgesinin yegâne nükleer silah sahibi devleti olarak, yalnız Ukrayna değil, eski Sovyet coğrafyasındaki komşularının tamamı karşısında güç dengesinde baskın bir konumda bulunmuştur. Askeri gücünden aldığı destekle Rusya, SSCB'nin dağılması sonrasında eski Sovyet coğrafyasında adeta bir "kolluk gücü" şeklinde faaliyet göstermeye başlamış ve 1990'ların ilk yarısında Gürcistan, Tacikistan ve Moldova'da yaşanan çatışmalara direkt müdahil olarak, bölgesinin temel güvenlik tedarik eden aktörü olduğunu göstermiştir. Eski Sovyet coğrafyasında Ukrayna krizinden önceki son jeopolitik gerginlik olan 2008 Gürcistan krizinde de görüldüğü gibi, gerekli anlarda Rusya komşularına dönük kuvvet kullanmaktan sakınmayacağını göstermiştir.

2008'de Gürcistan'ın karşılaştığı gibi, 2014 yılında Rusya'nın askeri müdahalelerine bu sefer Ukrayna maruz kalmıştır. Ukrayna, 2008'de Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya'yı kaybederek tecrübe ettiği gibi, Kırım'ı (ve halihazırdaki süreçte Donbas'ı) elinden kaybederek toprak bütünlüğünün bozulduğu bir tabloyla karşılaşmıştır. Her ne kadar Gürcistan ve Ukrayna benzer tecrübeler yaşamışlarsa da, SSCB sonrasında topraklarında nükleer silah bulunmayan Gürcistan'dan farklı olarak, Ukrayna'nın Rusya karşısında gerekli caydırıcılıktan yoksun olmasında nükleer silahlarını terk etmesi önemli bir rol oynamıştır. Zira, yukarıda temas edildiği gibi, Rusya ve Ukrayna arasındaki askeri güç dengesindeki keskin asimetri Ukrayna'nın muhatabını durdurmasını mümkün kılmamış ve Rusya kolay bir operasyonla Kırım'ı ele geçirmiş ve Donbas bölgesini ise Ukrayna'dan koparabilmiştir. Bu hususların ışığında, Ukrayna'nın ancak nükleer silahlarla Rusya'yı dizginleyebileceğini vurgulamak mümkün olup, bu tartışma bazı verilerle netleştirilebilir.

Öncelikle bu tartışma bağlamında Rusya'nın 6850 adet nükleer savaş başlığıyla dünyanın en geniş nükleer silah envanterine sahip olduğu kaydedilmelidir.[59] Rusya, stratejik nükleer silahların sağladığı caydırıcılıkla yetinmeyip, düşük dozda zenginleştirilmiş uranyum ihtiva eden taktik nükleer silahlarını da muhtelif gelişmelere karşı kullanıma hazır tutmaktadır.[60] Barack Obama

58 A.g.m.

59 "Nuclear Weapons: Who Has What at A Glance", https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat.

60 Steven Pifer, "Pay Attention, America: Russia is Upgrading its Military", 5 February 2016, https://www.brookings.edu/opinions/pay-attention-america-russia-is-upgrading-its-military/.

dönemi esas alınırsa, Rusya'nın başat askeri rakibi olan ABD'nin savunma konseptinde nükleer silahların ağırlığı görece azalmışken, Rusya taktik nükleer silahlarını dahi askeri paradigmasının önemli bir unsuru olarak tanımlamış ve böylece nükleer caydırıcılık faktörüne büyük önem atfetmiştir.[61] Rusya'nın gerek stratejik gerekse taktik silahlardan oluşan büyük nükleer silah envanterine karşın Ukrayna, Rusya'ya karşı caydırıcı bir nükleer silah envanterinden mahrumdur. Ukrayna özelinde bu husus irdelenirken, bu ülkenin zamanında topraklarında bulunan nükleer silahları devretmek durumunda kaldığı tekrardan vurgulanmalıdır. SSCB'nin çözülmesini takip eden süreçte Ukrayna nükleer silahsızlanma şartını kabul ederek, özellikle Batı dünyası ile ilişkilerini güçlendirme yolunda önemli bir sorunu geride bırakmışsa da, bu süreç sonucunda önemli bir caydırıcı gücü de elinden yitirmiştir.

1990'larda Ukrayna içinden de nükleer silahları terk etmenin yaratabileceği risklere dikkat çeken isimler olmuştur. Örneğin, nükleer silahsızlanma konusunun masaya yatırıldığı dönemde Adalet Bakanı olarak görev yapan Serhiy Holovaty, Ukrayna'nın Rusya karşısında etkili bir caydırıcı güce sahip olması gerektiğini vurgulamış; aksi durumda Gürcistan, Moldova ve Tackisistan gibi, Rusya'nın emperyal bir tasavvurla yaklaştığı ülkeler arasına Ukrayna'nın da girebileceğini belirtmiştir.[62] Benzer bir bakış açısından, Ukrayna'nın ulusal güvenlik doktrinini hazırlamaktan ve START ve NPT'ye katılma süreçlerini izlemekten sorumlu Parlamento Komisyonuna başkanlık eden Yuriy Kostenko, Ukrayna'nın hukuki ve de facto olarak nükleer bir güç olduğunu ifade etmiştir.[63] Kostenko'nun liderlik ettiği komisyon ise, son kullanım zamanı gelene kadar Ukrayna topraklarında bulunan SS-24 kıtalar arası balistik füzelerin Ukrayna tarafından elde tutulması gerektiğini savunmuştur.[64] Benzer şekilde, 46. Roket Birliği'nin başında bulunmuş Ukraynalı General Volodymyr Tolubko da ülkesinin nükleer silahsızlanma sürecine dönük tenkitlerde bulunmuş ve potansiyel tehditlere karşı SS-24 balistik füzelerin koruması gerektiği fikrini savunmuştur.[65] Ayrıca bu süreçte, Ukrayna topraklarındaki nükleer silahların Ukrayna'nın mülkiyetinde olduğunu 15 ret oyuna karşın 226 oy ile hükme bağlayan bir savunma doktrini 2 Temmuz 1993'te Ukrayna Parlamentosu Rada'da kabul edilmiştir.[66] Nükleer silahsızlanma konusuna ilişkin ülke içinde sergilenen muhalefete rağmen Ukrayna, özellikle ABD'nin baskısı nedeniyle, topraklarındaki nükleer silahlardan 1996 senesi itibariyle tamamen arınmıştır.

61 Ashdown, a.g.m.
62 Orlov, a.g.m., s.26.
63 Sinovets ve Budjeryn, a.g.m., s.16.
64 A.g.m., s.16-17.
65 A.g.m., s.17-18.
66 Dunbar Lockwood, "Ukraine's Position Hardens Despite Some Positive Signs", *Arms Control Today*, XXIII/7, 1993, s.25.

Ukrayna, imzaladığı uluslararası anlaşmalarla nükleer silahlarını topraklarından uzaklaştırmayı kabul ederek askeri kapasitesi kendisinden çok daha ileri bir noktada olan Rusya karşısında güvenlik zafiyeti yaratabilecek bir adım atmıştır. 1990'lı yıllarda, Ukrayna karar alıcılarının bakış açısından Budapeşte Memorandumu'nun yeterli güvenlik garantisi sağladığı düşünülmüştür.[67] Fakat 2014 krizinde görüldüğü gibi, bu memorandum Ukrayna'ya gerekli güvenceyi sağlamamıştır. Böylece Ukrayna, nükleer silahsızlanma şartını kabul etmişse de, egemenlik haklarının ihlal edildiği ve Rusya'nın askeri eylemleri sonucunda toprak bütünlüğünün bozulduğu bir tabloyla karşılaşmıştır. Bu tablonun ortaya çıkabileceğini 1993 senesinde kaleme aldığı bir makalede öngören Mearsheimer, nükleer silahların çatışma önleyen işlevine dikkat çekerek, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik mütecaviz bir eyleme kalkışmayı düşünmesi durumunda, Ukrayna'nın envanterinde bulunan nükleer silahları dikkate almak zorunda kalacağını vurgulamıştır.[68] Rusya-Ukrayna ilişkilerine dönük kötümser bir projeksiyon ortaya koyan Mearsheimer, Rusya'nın Ukrayna topraklarındaki nükleer silahlara yönelik bir saldırı gerçekleştirmesi ve nükleer başlık taşıyan balistik füzelerden % 90'ını tahrip etmesi durumunda bile, geride kalan 128 adet nükleer başlık taşıyan 18 adet balistik füze ile Ukrayna'nın Rusya'ya büyük zararlar verebileceğini belirtmiştir.[69]

Diğer taraftan, Ukrayna'nın nükleer silahları konusunda uzman isimlerden Budjeryn, Ukrayna'nın önündeki zorlukları hatırlatarak, verili koşullar altında Ukrayna'nın nükleer silahlarını elinde tutmayı devam etmesinin zorluğuna dikkat çekmiştir. Bu kapsamda kendisi, Ukrayna'nın Batı'dan dışlanmış bir ülke haline gelmesi ve Rusya'nın önleyici bir müdahalesi ile karşı karşıya kalması gibi risklere ve zorluklara vurgu yapmaktadır.[70] Bütün risklere rağmen Ukrayna'nın nükleer silah envanterini korumaya karar vermesi durumunda, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İsrail gibi NPT rejiminin dışında kalan ülkelerle aynı potada değerlendirilmesi söz konusu olacaktır.[71] Ancak özellikle Batı dünyası, Ukrayna'nın NPT rejimine dahil olmaması durumunda, yaptırım, izolasyon ve diplomatik tanınmanın geri alınması gibi uygulamaları devreye sokacağını aktarmıştı.[72]

Bu süreçte, Ukrayna'nın karşılaştığı baskı karşısında nükleer silahsızlanma koşulunu kabul etmesi ve böylece elindeki başat caydırıcı gücü yitir-

67 Polina Sinovets, "Ban the Bomb By… Banning the Bomb? A Ukrainian Response", *Bulletin of the Atomic Scientists*, LXXIII/3, 2017, s.197.
68 John J. Mearsheimer, "The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent", *Foreign Affairs,* LXXII/3, 1993, s.57.
69 A.g.m., s.62.
70 Budjeryn, a.g.m., 2016, s.13-14.
71 A.g.m., s.17.
72 A.g.m., s.13, 17; Sinovets ve Budjeryn, a.g.m., s.23.

mesinde özellikle ABD'nin rolünün altı çizilmelidir.[73] Diğer taraftan, önündeki zorluklara rağmen, Ukrayna'nın bu zaman diliminde herhangi bir sorumluluk taşımadığı yönünde bir sonuç da çıkarılmamalıdır. Ukrayna hükümetinin tahminlerine göre topraklarındaki nükleer silahların işlevlerini sürdürmeleri için zamanında iki milyar dolarlık bir yatırıma ihtiyaç duyulmuştur; fakat 1990'larda Ukrayna'nın hiperenflasyon gibi ciddi ekonomik sorunlarla uğraştığı bir ortamda, bu rakam büyük bir meblağa tekabül etmiştir.[74] Ukrayna'nın ABD, IMF ve G7 gibi kaynaklardan mâli yardım elde edemeyeceği de göz önüne alınırsa, karar alıcıların nükleer silahsızlanma yönünde verdikleri kararın rasyonel olduğu vurgulanabilir. Fakat, bu çalışma kapsamında böyle bir çıkarsamanın noksan olacağı iddia edilmektedir.

Bunun izahı, devletler için önem sıralaması ile ilgili bir çerçeve ortaya konularak yapılabilir. Ve bu noktada Yapısalcı Realizm'in temel bir hipotezi olan, devletlerin ilk önceliğinin güvenliklerini garanti altına almak olduğu vurgulanmalıdır. Devletlerin güvenliklerini öncelemeleri, beka riski ile karşılaşmamaları için zaruridir.[75] Devletler, ancak beka endişesinden azade oldukları zaman güvenlik dışındaki, refah, huzur ve maddi zenginlik gibi farklı alanlarda da çıkar peşinde koşabilirler.[76] Bir ülke, örneğin, çok zengin ekonomik kaynaklara sahip olsa dahi, güvenliğini karşılama noktasında yetersiz kaldığı takdirde, gerek ekonomik kaynaklarını gerekse sahip olduğu diğer zenginlikleri kaybetme riski ile yaşamak zorundadır.

Bu teorik bakış açısı, Ukrayna örneği için önemli noktalara işaret etmektedir. Ukrayna'nın nükleer envanterini Rusya'ya devretmesi dışarıdan gelen baskı neticesinde kaçınılmaz addedilebilse de, "Ukrayna'nın ancak güçlü güvenlik teminatları ile nükleer silahsızlanma şartını kabul etmesi gerekirdi" görüşü güçlü bir haklılık zemine sahiptir. Zira, Ukrayna krizi bu iddiaya kanıt sunan önemli bir vakadır. Ukrayna'nın tecrübe ettiği gibi, Budapeşte Memorandumu Ukrayna'ya yeterli güvenlik garantisi sağlamamıştır ve Ukrayna, Kırım ve Doğu Ukrayna'daki topraklarının işgal edildiği bir sonuçla karşılaşmıştır. Budapeşte Memorandumu bağlamında asıl altı çizilmesi gereken husus, Ukrayna'nın güvenlik endişelerini giderme amaçlı söz konusu anlaşmaya imza atan ülkeler arasında Rusya'nın da yer almasıdır. Örneğin, Ukrayna'nın bir saldırıya uğraması durumunda BMGK'yi göreve çağıracak ülkeler arasında, Ukrayna'nın kaygı duyduğu başat ülke olan Rusya'nın da yer alması, Budapeşte Memorandumu'nun kendi içinde tezatlıklar barındırdığını göstermektedir. Bu gibi tezatlıklara zamanında bazı Ukraynalı siyasiler de dikkat çekmişlerdir.

73 Mearsheimer, a.g.m., 1993, s.50, 65-66.
74 Budjeryn, a.g.m., 2016, s.14.
75 John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", International Security, XV/1, 1990, s.44.
76 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Massachusetts 1979, s.126.

Örneğin, milletvekili Oles Shevchenko olası bir nükleer silahsızlanma sürecinde Ukrayna'ya güvenlik garantisi verecek ülkeler arasında yer alması beklenen Rusya'ya itimat beslenemeyeceğini belirterek, Ukrayna'nın Rusya'ya güvenerek tek taraflı bir şekilde nükleer silahlardan arınmasının, kendi bakış açısından, irrasyonel tarafına dikkat çekmiştir.[77] Son tahlilde, zamanında Ukraynalı karar alıcıların siyasi ve ekonomik anlamda Ukrayna'yı Batı dünyasına yaklaştırma çabaları, nükleer silah envanteri gibi önemli bir imkandan Ukrayna'nın feragat etmesini gerekli kılmıştır. Fakat bunun neden olabileceği güvenlik riskleri gerektiği şekilde giderilememiştir.

Ukrayna Merkezli Olarak Nükleer Caydırıcılık Tartışması

Nükleer silahsızlanma süreci sonrasında Ukrayna, askeri güç dengesinde kendisinden çok daha üstün olan Rusya'yı, nükleer silahların sağlayacağı imkanla dizginleme şansını kaybetmiştir. Ukrayna'nın Rusya karşısında yaşadığı güvenlik zafiyeti caydırıcılık kavramına ilişkin bir teorik çerçeve dahilinde anlamlandırılabilir. Öncelikle caydırıcılıkla ilgili altı çizilmesi gereken nokta, caydırıcılığın güvenlik tedarik eden bir strateji olarak devletler tarafından sıklıkla uygulandığı ve asıl önemlisi, devletler arası ilişkilerde istikrar sağlayan bir işlev gördüğüdür. Bu işlev, yalnızca denk kuvvetler arasında değil, aktörler arasındaki güç dengesinde bariz bir asimetri olduğu durumlarda dahi geçerli olabilmektedir. Bu çerçevede, caydırıcılığın etkisi askeri çatışmasızlık tesis etmekle doğru orantılıdır. Aktörlerin muhataplarını saldırgan davranışlardan alıkoymaları ve böylece mevcut statükonun korunmasını sağlamaları, caydırıcılık tesis etme noktasında başarılı olduklarını gösterir. Caydırıcılığın amacına ulaşmasında önemli bir gereklilik, söz konusu bir aktörün, saldırgan bir davranışa girişmesi durumunda karşılaşabileceği sonuçlarla ilgili kanaat sahibi olmasıdır.[78]

Uluslararası İlişkiler disiplininde, özellikle Soğuk Savaş döneminde, sıklıkla kullanılan bir kavram olan stratejik caydırıcılık, aktörler arasındaki etkileşimleri belirli bir davranış paterni üzerinden izah ederek faydalı bir analitik çerçeve sunar. Freedman'a göre, ister nükleer isterse konvansiyonel unsurlarla gerçekleştirilsin, stratejik caydırıcılık üç başat davranış üzerine temellenir.

- Bir aktör, bir diğer aktöre zarar verebilir.
- Diğer aktör bunu durduramaz;
- fakat canını acıtan tarafa misillemede bulunmak suretiyle büyük bir zarar verebilir.[79]

Caydırıcılığın amacına ulaşması durumunda, agresif niyete sahip bir aktör harekete geçmesi durumunda karşılaşabileceği olumsuz sonuçları öngö-

77 John Morrison, "Pereyaslav and After: The Russian-Ukrainian Relationship", *International Affairs*, LXIX/4, 1993, s.700.
78 Lawrence Freedman, "Framing Strategic Deterrence", *The RUSI Journal*, CLIV/4, 2009, s.46.
79 A.g.m., s.47.

rerek saldırgan davranıştan imtina eder. Böylece caydırıcılık, taraflar arasında çatışmasızlığın devamını sağlayan bir rol oynar. Temel olarak amaçlanan, potansiyel bir saldırgan aktörün, tahammül edilemez bir yıkımla karşılaşma kaygısından hareketle, askeri güç kullanmaktan uzak durmasını sağlamaktır.[80] Bu noktada belirtilmelidir ki, her askeri eylem caydırıcılık kapsamına girmemektedir. Örneğin, bir aktör mobilizasyon ve manevra gibi farklı amaçlarla askeri gücünü kullanıma sokabilir; fakat caydırıcılıkla asıl hedeflenen askeri gücün "saldırı" amaçlı devreye sokulmasını engellemektir.[81]

Caydırıcılık kavramının sıklıkla savunma kavramı ile birlikte anıldığı görülmüştür.[82] Fakat bu iki kavram arasında önemli bir fark mevcuttur. Savunma, aktörlerden biri saldırıya uğradığında, düşmana yönelik bir karşı mücadeleye girişilmesi durumudur; caydırıcılık ise, olası bir saldırı durumunda, misilleme ile düşmanın topyekûn imha edilmesine kadar varabilecek bir eylem biçimine karşılık gelir ve bu nedenle caydırıcılık, çoğunlukla nükleer caydırıcılık ile beraber anılır.[83] Misillemenin bu denli güçlü olabildiği bir ortamda, nükleer caydırıcılık aktörler arasında hareketsizlik sağlamada etkin bir işlev görür. Bu tartışma bağlamında, konvansiyonel caydırıcılık ile nükleer caydırıcılık arasında niteliksel bir fark olduğu da belirtilmelidir.[84] Devletler, ellerindeki konvansiyonel kapasite ile de muhataplarını eyleme geçmekten caydırabilseler de, konvansiyonel silahların caydırıcılık kapasitesi nükleer silahların gerisinde kalmaktadır.

Örneğin, henüz Soğuk Savaş döneminde hassas güdümlü silahların kullanıma girmesiyle devletler, konvansiyonel caydırıcılık tesis etme noktasında önemli bir aşama kat etmişlerse de, nükleer silahların ateş kapasitesi ve bununla ilişkili olarak tahribat potansiyeli, günümüze dek bu silahların ayrıcalıklı konumunu muhafaza etmesini sağlamıştır.[85] Ayrıca, konvansiyonel askeri güç tehdidi ile karşı taraf üzerinde etki tesis etme girişiminde önemli engellerle karşılaşılabilir. Olası bir kriz durumunda, örneğin, zayıf bir aktör menfaat dengesinde daha fazla motive taraf olarak, güçlü aktöre insani, ekonomik ve siyasi bedel ödetebileceğini bilerek geri adım atmamayı seçebilir.[86] Bir çatışma vuku bulduğunda ise, olası bir tırmanma sürecinin (özellikle büyük güçler arasında)

80 T.V. Paul, "Complex Deterrence: An Introduction", T.V. Paul, Patrick M. Morgan ve James J. Wirtz (Der.) Complex Deterrence: Strategy in the Global Age, The University of Chicago Press, Chicago 2009, s.2-3.

81 Patrick M. Morgan, *Deterrence: A Conceptual Analysis*, Sage Publications, California 1977, 20.

82 Barry Buzan, *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology and International Relations*, The Macmillan Press, Hampshire 1987, s.135-136.

83 Morgan, a.g.e., s.21.

84 Thomas C. Schelling, Arms and Influence, Yale University Press, New Haven 1966, s.135; Morgan, a.g.e., s.21.

85 Saadia Amiel, "Deterrence by Conventional Forces, *Survival: Global Politics and Strategy*, XX/2, 1978, s. 58-62.

86 Derek D. Smith, "Deterrence and Counterproliferation in an Age of Weapons of Mass Destruction", Security Studies, XII/4 (2003), s.160-161.

sıcak savaşa dönüşmemesi en etkili biçimde nükleer silah kullanma tehdidi ile garanti edilebilir.[87] Bunun nedeni, nükleer bir savaşın yaratacağı korkunç tahribattır. Schelling'in vurguladığı gibi, nükleer bir dünyada caydırıcılık, yalnızca askeri yenilgi değil, yok olma tehdidini de içinde barındırır.[88]

Nükleer silahlar sahip oldukları ateş gücü ile hedeflenen bir tehditlin "kısa" süre içinde yok olmasına imkân tanır. Bu çerçevede, nükleer silah gücüne sahip bir ülkeye saldırmanın kısa zamanda kendi imhasına neden olabileceğini bilen potansiyel bir saldırgan aktörün caydırılması daha kolay ve ulaşılabilirdir. Mearsheimer'ın belirttiği gibi, caydırıcılık teorisinin kendi içinde barındırdığı bir tezatlık vardır: bir savaşın yıkım potansiyeli ne kadar fazla ise, o savaşın önlenme olasılığı da bir o kadar fazladır ve olası bir savaş ihtimalinde nükleer silahların neden olacağı yıkım, bu silahları kusursuz birer caydırıcı güç kılar.[89]

Bu kapsamda nükleer silahlar, güçlü ve zayıf aktörler arasında da önemli birer eşitleyici güç (great equailizers) olarak işlev görürler.[90] Bu özellikten hareketle belirtilirse; nükleer silahlar sahiplerine mutlak anlamda caydırıcılık sağlarlar ve zayıf aktörler dahi, büyük nükleer silah envanterine sahip aktörleri ellerindeki nükleer silahlarla dizginleme imkanına kavuşurlar. Devletler nükleer silah sahibi olmaları durumunda, askeri rekabetin bütün alanlarında rakip devletlerle denklik kurma mecburiyetinden kurtulurlar.[91] Örneğin stratejik nükleer füzelerle sağlanan caydırıcılık, rakip aktörün sahip olabileceği askeri güç dengesindeki üstünlüğü boşa çıkarma noktasında önemli bir işlev görebilir.[92] Görece az sayıda nükleer başlıkla dahi devletler, "mutlak caydırıcılık" elde etme imkânına kavuşurlar. Aşağıda da değinileceği gibi, Kuzey Kore gibi ülkelerin kendilerinden güçlü devletleri caydırabilmelerinin bu bağlamda özellikle altı çizilmelidir.[93] Nükleer silahların yerine getirdikleri caydırıcı işlevin öneminden hareketle, Kuzey Kore'ye benzer şekilde İsrail gibi küçük devletler nükleer silah elde etme yoluna girmişler ve bu amacı başarmışlardır; İsveç gibi diğer bazı ülkeler ise nükleer silah arayışları sonuç vermemişse de, taktik bir nükleer silah envanterine sahip olma düşüncesini zaman zaman gündeme almışlardır.[94]

87 John J. Mearsheimer, "Nuclear Weapons and Deterrence in Europe", *International Security*, IX/3, (1984-1985), s.25.
88 Schelling, a.g.e, s.23
89 Mearsheimer, a.g.m., 1984-85, s.21
90 Paul, a.g.m., s.15.
91 Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, XVIII/2, 1993, s.51.
92 Bir örnek olarak, SSCB Küba'ya yerleştirdiği nükleer başlıklı füzelerle, ABD karşısındaki "stratejik geri kalmışlığını" giderebilecek bir hamle yapmıştır. Richard Ned Lebow, "Deterrence and Reassurance - Lessons from the Cold War", *Global Dialogue*, Autumn, 2001, s.121.
93 Paul, a.g.m., s.14.
94 Stephen Blank, "Proliferation and Nonproliferation in Ukraine: Implications for European and U.S. Security", *Strategic Studies Institute, US Army War College*, 1 July 1994, s.20.

Rusya karşısında Ukrayna için nükleer silahların ne anlam ifade edebileceği bu teorik tartışma üzerinden anlamlandırılabilir. Zira nükleer silah envanterini yitirmiş bir ülke olarak Ukrayna, 2014 krizinde Rusya karşısında önemli bir caydırıcı kalkandan yoksun olmuştur. Bu iddiayı temellendirirken, nükleer silahların caydırıcılık anlamında Ukrayna'ya yardımcı olacağı hususunda aksi yönde fikir beyan yazarlara atıf yapmak ve farklı fikirler üzerinden nükleer caydırıcılık tartışmasını netleştirmek faydalı olacaktır. Örneğin Einhorn, Rusya'nın Kırım'da uyguladığı hibrid taktiklerle yarımadayı ele geçirmesini nükleer silahların önleyebilmesinin mümkün olmayacağını belirtmektedir.[95] Ayrıca kendisi, İngiltere ve Arjantin arasındaki Falkland Savaşı, Suriye/Mısır ve İsrail arasındaki Yom Kippur Savaşı ve Pakistan ve Hindistan arasındaki Kargil çatışması gibi hadiseleri hatırlatarak, nükleer silah sahibi devletlerin de bu krizlerde yer almasına rağmen çatışmaların engellenemediğini vurgulamaktadır. Böylece nükleer silahların çatışma önleme konusunda garanti sağlamadığını iddia etmektedir.[96] Nükleer silahların çatışma önlemde yeterli gelmediğini benzer hadiseler üzerinden açıklayan Millan, Güney Afrika'daki Apartheid rejimi ve Sovyetler Birliği örneklerini vererek, bu rejimlerin dağıldığı sırada her iki ülkenin de nükleer silah sahibi olduğunu hatırlatmaktadır. Böylece, nükleer silahların rejim güvenliği için dahi yeterli gelmediğini iddia etmektedir.[97] Avusturalya'nın önceki Dışişleri Bakanı Gareth Evans'a göre ise nükleer silahlar, bu silahlara atfedilen öneme rağmen, kullanımı "intihar" anlamına gelecek unsurlar oldukları için, aslında gerekli caydırıcılığı sağlamaktan uzaktırlar. Bu bağlamda Evans, Putin'in Kırım'ı ele geçirirken Ukrayna'nın Rusya'ya dönük nükleer silah kullanmaya cesaret edemeyeceğini bilerek, yine de operasyon için düğmeye basacağını öngörmektedir.[98]

Ukrayna artık nükleer silah sahibi olmayan bir ülke olduğu için bu tartışma spekülatif bir boyut taşısa da, nükleer silahların işlevine dönük yine de önemli çıkarsamaların yapılması mümkündür. Öncelikli olarak, örnek bir hadise üzerinden konuya bakılacak olursa, Kuzey Kore'nin 20 adet nükleer savaş başlığına, böylece Ukrayna'nın vaktiyle sahip olduğundan çok daha küçük bir nükleer silah envanterine sahip olmasına rağmen, rakiplerine karşı etkili bir caydırıcılık tesis edebildiğinin altı çizilmelidir. 1990'ların ilk yarısında Kuzey Kore, Asya'daki belirli Amerikan unsurlarını hedef alabilecek füze sistemlerine sahipken, müteakip yıllarda Kuzey Amerika'ya ulaşabilecek balistik füze çalış-

95 Robert Einhorn, "Ukraine, Security Assurances, and Nonproliferation", *The Washington Quarterly*, XXXVIII/1, 2015, s.57.

96 A.g.m., s.57.

97 Noah Millman, "Would A Nuclear Ukraine Still Hold Crimea?", *The American Conservative*, 4 March 2014.

98 Anthony Zurcher, "Ukraine's Nuclear Regret?", 20 March 2014, https://www.bbc.com/news/blogs-echochambers-26676051.

malarına ağırlık vermeye başlamıştır.[99] 2017 yılındaki başarılı kıtalararası balistik füze denemelerinden sonra ise Kuzey Kore, nükleer caydırıcılık konusunda önemli bir eşiği geride bırakmıştır. Rejim güvenliği bağlamında değerlendirilirse, Kuzey Kore'ye karşı ABD'nin askeri bir harekata girişmemesinde, bu ülkenin sahip olduğu nükleer caydırıcılığın önemini yadsımak mümkün değildir. Benzer şekilde, Pakistan ve Hindistan arasında 1990'lardan 2000'lere uzanan dönemde yaşanan krizler, nükleer silahların kullanılabileceği yönünde kaygılara neden olmuşsa da, korkulan senaryolar gerçekleşmemiştir.[100] Böylece, her ikisi de nükleer silah sahibi ülkeler olan Pakistan ve Hindistan arasında tam teşekküllü bir savaş vuku bulmamıştır.

Arjantin ve İngiltere arasındaki Falkland Savaşı ve Suriye/Mısır ve İsrail arasındaki Yom Kippur savaşı, taraflardan yalnızca birinin nükleer silaha sahip oldukları hadiselerdir. Fakat, uluslararası sistemde iki nükleer güç arasında şimdiye kadar bir savaşın yaşanmamış olması ve 1969 SSCB-Çin ve 1999 Pakistan-Hindistan gibi nükleer silah sahibi devletler arasındaki çatışmaların da son derece sınırlı bir çerçevede kalmış olması dikkate alındığında, Rusya-Ukrayna ilişkilerinin asıl olarak bu minvalde değerlendirilmesi gerekmektedir.[101] Çin, Pakistan ve Hindistan'ın nükleer silah geliştirmeleriyle birlikte kuvvet kullanma konusunda daha ihtiyatlı politikalar izlemeye başlamaları, nükleer silahların dizginleyici işlevini gözler önüne sermektedir.[102] Bunun, nükleer silah sahibi bir ülke olması durumunda Ukrayna'ya karşı Rusya için de geçerli olacağı ve ABD-Kuzey Kore ve Hindistan-Pakistan örneklerinde olduğu gibi, Rusya-Ukrayna ilişkilerinde de nükleer silahların yatıştırıcı bir işlev görmesinin kuvvetle muhtemel olduğunun altı çizilmelidir. Posen'ın vurguladığı gibi, nükleer silahlar, büyük güçleri dahi tehditkâr eylemlere girişmekten caydırma konusunda işlevselliği yüksek olan enstrümanlardır.[103]

99 Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy*, 3. Baskı, Palgrave Macmillan, Hampshire 2003, s.446.

100 A.g.e., s.445.

101 Kenneth N. Waltz, "Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability", *Foreign Affairs*, XCI/4, 2012, s.4. 1969'da SSCB ve Çin arasında yaşanan sınır çatışmasına dair bir parantez açılacak olursa; bu kriz sırasında Çin'in son derece küçük bir nükleer silah envanterine sahip olduğu ve önleyici bir vuruşla bu envanterini kaybetmesinin güçlü bir ihtimal olduğu vurgulanmalıdır. Bu çerçevede Çin, askeri doktrinin bir unsuru olacak şekilde caydırıcı bir nükleer envanterden 1969'da yoksun olmuştur. Nitekim Mao 1968'de Avusturalya Komünist Partisi yetkilileriyle yaptığı bir görüşmede, Çin'in hala nükleer bir güç olarak görülemeyeceğini ve bir savaş durumunda konvansiyonel silahları ile mücadele etmek durumunda kalacağını belirtmiştir. Michael S. Gerson, "The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969", *Center for Naval Analyses*, November 2010, s.41-42. Benzer bir değerlendirme 1999 Kargil krizinde Pakistan için de yapılabilir. T. Negeen Pegahi, "Nuclear Weapons Did Not Embolden Pakistan: Drawing the Right Lessons for North Korea", 22 January 2018, https://warontherocks.com/2018/01/nuclear-weapons-not-embolden-pakistan-drawing-right-lessons-north-korea/.

102 Waltz, a.g.m., 2012, s.4.

103 Barry Posen, "U.S. Security Policy in a Nuclear-Armed World or: What If Iraq Had Had Nucle-

Bu tartışmayı destekleme amaçlı belirtilirse, Ukrayna henüz nükleer silahlarını terk etmeden önce Rusya'ya karşı nükleer envanterini caydırıcı bir unsur olarak kullanacağının işaretlerini vermiştir. Rusya Federasyonu'nun ilk Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev'in verdiği bilgiye göre, 1991 senesinin Ekim ayında Rusya Devlet Başkanı Yardımcısı sıfatıyla Alexander Rutskoi Ukrayna'ya bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret sırasında ülkesinin Kırım üzerinde hak iddiasına sahip olduğunu vurgulamıştır. Kendisi, Ukraynalı yetkililerin itirazlarına ise Rusya'nın sahip olduğu gücü hatırlatarak cevap vermiştir. Rutskoi'nin muhatapları ise Rusya gibi Ukrayna'nın da nükleer bir güç olduğunu hatırlatmışlar ve ülke sınırlarının her koşulda korunacağını belirterek, Ukrayna'nın duruşunu ortaya koymuşlardır.[104] SSCB'nin resmi olarak sonlanmasını belgeleyen 8 Aralık 1991 tarihli Belavezha Anlaşması'ndan önce vuku bulan bu olaydan bir çıkarsama yapıldığında; Kozyrev'in deyişiyle, Rusya'nın ortaya koyduğu "şantaj girişimine"[105] Ukrayna'nın elindeki nükleer silahları hatırlatarak karşılık vermesi, Ukrayna için nükleer silahların ne kadar önemli bir caydırıcı güç olabileceğini göstermektedir. Ukrayna'nın bir önceki Savunma Bakanı olan (ve Yanukoviç'in ardından geçici devlet başkanı olarak görev de yapan) Oleksandr Turchynov da ülkesinin nükleer silahlarını elinden kaybetmesini tarihsel bir yanlış olarak değerlendirip, Rusya'yı işaret ederek, nükleer güce sahip olan saldırgan bir ülkeyi sadece caydırıcı silahların dizginleyebileceğini vurgulamıştır.[106] Ayrıca gerek Ukrayna siyasi çevrelerinde gerekse kamuoyu nezdinde, Ukrayna'nın nükleer silah sahibi devlet statüsünü tekrardan elde etmesine (ve böylece NPT'den çekilmesine) dönük destekte bir artış gözlenmiştir.[107] Dolaysıyla, Ukrayna'nın nükleer silahlarını Rusya'ya devrederek elindeki caydırıcı gücü kaybetmesinin tekrardan siyasi tartışmalara konu edildiği ve bunun belirli pişmanlıklarla dile getirildiği görülmüştür.

Bu tartışma kapsamında Waltz'un bakış açısı tamamlayıcı bir çerçeve sunabilir. Waltz'a göre, konvansiyonel silahlar sahiplerine "nispi", nükleer silahlar ise (ilk vuruşla imha edilmemeleri kaydıyla) "mutlak" caydırıcılık sağlar.[108] Waltz, Pakistan'ın Hindistan gibi daha güçlü bir muhatap karşısında nükleer silahlara niçin ihtiyaç duyduğunu izah ederken, Pakistan'ın önceki başbakanla-

ar Weapons?", *Security Studies*, VI/3, 1997, s.28.

104 Andrei Kozyrev, "Boris Yeltsin, the Soviet Union, the CIS, and Me", *Wilson Quarterly*, Fall, 2016.

105 A.g.m.

106 "Defense Council Secretary Turchynov: Nuclear Disarmament of Ukraine Was Historical Mistake", 11 April 2014, https://www.ukrinform.net/rubric-defense/2439742-defense-council-secretary-turchynov-nuclear-disarmament-of-ukraine-was-historical-mistake.html.

107 Sinovets ve Budjeryn, a.g.m., s.2; Sinovets, a.g.m., s.197; Einhorn, a.g.m., s.56.

108 Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", *The Journal of Interdisciplinary History*, XVIII/4, 1988, s.627. Waltz bakış açısını ortaya koyarken nükleer silahları "mutlak silah" olarak tanımayan Bernard Brodie'nin analizinden destek almıştır. Bkz: Bernard Brodie, "The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order", Yale Institute of International Studies, New Haven, Connecticut, 1 February 1946, https://www.osti.gov/opennet/servlets/purl/16380564-wvLB09/16380564.pdf, s.149-150.

rından Benazir Butto'nun görüşlerine başvurmuştur. Butto'ya göre Pakistan'ın tarihi, daha güçlü bir komşu ile savaşmanın tarihidir. Pakistan için güvenliğin, hayatta kalmakla eş anlamlı olduğunu vurgulayan Butto, 1971'de Pakistan topraklarının parçalanmasına atıfla, ülkesinin toprak bütünlüğünü koruması için nükleer silahlara duyduğu ihtiyacı açıklamıştır.[109] Butto'ya referansla Waltz'un Pakistan için nükleer silahların önemine yaptığı vurgu, Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkiye de mercek tutabilecek niteliktedir. Pakistan gibi sıfırdan nükleer silah üretmek durumunda olmayan Ukrayna, 1990'ların başında nükleer silah envanterine zaten sahip bir ülke olarak, Pakistan'dan çok daha avantajlı bir konumda olmuştur. Ukrayna'nın nükleer silahlarını işlevsel hale getirmesi belirli teknik sorunların halledilmesini gerekli kılmışsa da, bunlar Ukrayna'nın aşabileceği nitelikte sorunlar olmuştur.[110] Sinovets ve Budjeryn'in ifade ettiği gibi Ukrayna, SSCB'nin dağılmasından sonra nükleer ve füze teknolojisinde uzmanlık ve kapasite anlamında Rusya'nın ardından eski Sovyet coğrafyasının en gelişmiş ikinci ülkesi konumunda olmuştur.[111] Örneğin, füze üretimi konusuna dair bir parantez açılırsa, Sovyetler Birliğine ait nükleer silah başlıklı yerden fırlatılan stratejik füzelerin ağırlıklı üretimi Ukrayna'nın Dinyeper şehrinde gerçekleştirilmiş olup, toplamda 55.000 çalışanı olan Yuzhnoye tesisi, Güney makine üretim merkezi ve Pavlograd mekanik tesisinde kapsamlı çalışmalar yürütülmüştür.[112] Bu çalışmalar, SSCB'nin çöküşü sonrasında Ukrayna'nın füze üretiminde önemli bir ülke olarak ortaya çıkmasının altyapısını hazırlamış ve Ukrayna'nın farklı projelere imza atmasına da imkan tanımıştır. Örneğin Yuzhnoye tesisinde Sovyet zamanında üretilen RS-20 kıtalararası balistik füzeler, uzaya ticari uydu gönderilmesinde taşıyıcı roket olarak işlev görebilecek unsurlara dönüştürülmüştür.[113]

Diğer taraftan *Zeni*t gibi, Ukrayna menşeli yüksek performansa sahip fırlatma araçlarının 1985'den beri tedavülde olması ve hala daha bu ürünün yeni modellerinin geliştirilmekte oluşu, Ukrayna'nın SSCB zamanından günümüze dek önemli bir roket üretim merkezi olduğunu gösteren bir diğer işarettir.[114] İki ülke arasındaki ilişkiler kötüleşmeden önce, 150 adet SS-18 kıtalararası balistik füzesini uzaya fırlatma aracına dönüştürmek isteyen Rusya dahi, bu süreçte Ukraynalı mühendislerden uzmanlık desteği almıştır.[115] Bir diğer husus olarak,

109 Scott D. Sagan ve Kenneth N. Waltz, The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed, W. W. Norton & Company, New York 2003, s.111. Butto'nun görüşü için bkz: Claudia Dreifus, "Real-Life Dynasty; Benazir Bhutto", *The New York Times*, 15 May 1994.

110 Budjeryn, a.g.m., 2016, s.13-14.

111 Sinovets ve Budjeryn, a.g.m., 20; Budjeryn ve Sinovets, a.g.m.

112 Vitaly Kataev, "Report 'About Strategic Nuclear Missiles and Other Weapons in Ukraine'", Box 13, Folder 26. Vitaly Kataev Collection, Hoover Institution Archive, 16 September 1994, s.1.

113 "Yuzhnoye SDO Today", https://www.yuzhnoye.com/en/company/kbu-today/.

114 Victor Zaborskiy, "Space Engagement with Russia and Ukraine: Preventing Conflicts and Proliferation", *Astropolitics*, IV/2, 191-193.

115 A.g.m., s.193.

SS-24 füzelerinin hedefleme ve sevk kontrol sistemleri Ukrayna'nın Harkiv kendinde geliştirilmiş ve ayrıca SS-19 füzelerinin hedefleme ve software sistemleri de Ukrayna'da üretilmiştir.[116] Hedefleme sistemlerinin Ukrayna'nın tehdit algısına göre yeniden ayarlanması birkaç aydan 1,5 yıla kadar sürebilecek bir zaman alacak olsa da, Ukrayna'nın sahip olduğu teknik yeterlilikle, nükleer başlıklı füzelerin bu ülkenin kullanımına girmesi güçlü bir olasılıktır.[117] Özet itibariyle, Sovyet zamanından kalan bilgi-birikim mirasının bir sonucu olarak Ukrayna, füze ve roket sistemlerinin üretimine ilişkin mühendislik ve tasarım gibi alanlarda uzmanlaşmış bir insan kaynağına sahiptir.

Ele alınması gereken bir diğer konu, SSCB dağıldıktan sonra Ukrayna topraklarında bulunan nükleer başlıkların Ukrayna'nın kullanımına girmesi konusudur. Bu konu iki temel çerçevede değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, Ukrayna topraklarındaki Sovyet nükleer füzelerinin Ukrayna tarafından kodlarının kırılması konusudur. SSCB dağıldıktan sonra, Sovyet füzelerinin kodlarını Rusya Federasyonu devralmıştır.

BDT'nin askeri olarak eski Sovyet cumhuriyetlerini bir araya getirmesi hedeflenerek ve Belavezha Anlaşması ve Alma Ata Protokolü'de vurgulanan ortak bir güvenlik alanı oluşturma iradesi benimsenerek, eski Sovyet coğrafyasındaki taktik ve stratejik nükleer silahların Rusya tarafından kontrol edilmesi tasarlanmıştır.[118] Bu süreçte Kazakistan ve Belarus'un Rusya'ya nükleer başlıklarını devretmesi sorunsuz gerçekleşmiştir. Ukrayna topraklarındaki kıtalararası füzeler ise, bu füzelerin kodları Rusya'nın elinde olduğu için, Ukrayna'daki nükleer silahların Rusya'nın kontrolünde kalacağı bir tablo ortaya çıkmıştır. Fakat Ukrayna, BDT merkezli olarak askeri (ve ayrıca ekonomik) oluşumlara katılmaktan imtina ederek, görece bağımsız dış politika çizgisini nükleer silahlara sahip çıkma iradesinde de göstermiştir.[119]

Bu noktada cevabı aranması gereken soru, Sovyet zamanından kalan nükleer silahları Ukrayna'nın kullanımına geçirebilmesi hususudur. Bu konuya ilişkin muhtelif görüşler görülmekle birlikte, ABD yetkilileri tarafından, Ukrayna'nın yetkin matematikçi ve teknisyene sahip olduğu ve topraklarındaki nükleer silahların elektromanyetik kilitlerini kırma ve bu kilitleri kendi ürettikleri kodlar ile ikame etme hususlarında yeterli donanımı elinde bulundurduğu belirtilmiştir.[120] Rus uzmanlar da benzer bir kanaate sahip olmuşlar ve yak-

116 Twining, a.g.m., s.147.

117 Steve Coll ve R. Jeffrey Smith, "Ukraine Could Seize Control over Nuclear Arms", *Washington Post*, 3 June 1993.

118 Leszek Buszynski, *Russian Foreign Policy After the Cold War*, Greenwood Publishing Group, Westport 1996, s.103-104.

119 Ukrayna, BDT'nin (Rusya ve Belarus ile beraber) üç kurucu ülkesinden biri olmuşsa da, BDT Şartı'nı onaylamayarak, bu örgütün hukuki çerçevede bir katılımcısı olmamıştır. Kuzio, a.g.e., 1997, s.187.

120 Coll ve Smith, a.g.m.

laşık dokuz aylık bir sürede Ukrayna'nın kıtalararası balistik füzeleri operasyonel hale getirebileceğine inanmışlardır.[121] Nitekim Batı istihbarat servisleri ve Rus ordusunun elde ettiği bilgilere göre, Ukrayna, 1993 yılının ortalarında kodları kırma yönünde çeşitli girişimler sergilemiştir.[122] Şifrelerin kırılması belirli bir zaman alacak olsa da, yukarıda ele alındığı üzere, Batı'dan gelen baskı, Ukrayna'nın nükleer füzeler üzerinde kontrol sağlama girişimlerinin önüne set çekmiştir.

Bu tartışma bağlamında vurgulanması gereken ikinci husus ise, SSCB sonrası dönemde, nükleer teknoloji alanında da Ukrayna'nın yetkin özelliklere sahip bir ülke olduğudur. Geniş rezervlere sahip olmasa da, kendi uranyumunu üretebilen ve iki adet ağır su reaktörüne sahip bir ülke olan Ukrayna, nükleer silah geliştirmek için önemli birer gereklilik olan bu iki başlıkta yeterli kapasiteyi elinde bulundurmuştur.[123] Ukrayna'nın elinde bulunan iki adet 10 megavatlık araştırma reaktörü 1960 yılında kullanıma girmiş ve 2008'de ABD'nin Küresel Tehdit Azaltma Programı uyarınca düşük dozda zenginleştirilmiş uranyum üreten unsurlara dönüştürülmüştür. Ukrayna'nın nükleer programı, nükleer enerji kullanımına dönük olarak, uranyum madenciliği ve yakıt elde etme gibi amaçlar çerçevesinde tanzim olmuş ve uranyum zenginleştirme ve dönüştürme gibi işlemler ise bu programın dışında tutulmuştur.[124] Ukrayna, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun denetimi altında olması nedeniyle yasal kısıtlılıklara tabi bir ülkedir. Buna rağmen, nükleer enerji üretiminde kullanılan uranyum ve ayrıca geniş miktarda toryum ve hafniyum kaynağına, bunların işlenmesi için gerekli üretim tesislerine ve ayrıca nükleer enerji alanında araştırmalar yürüten akademik enstitülere sahip bir ülke olan Ukrayna, nükleer enerji alanında önemli maddi ve niteliksel özelliklere sahiptir.[125] SSCB merkezi otoritesinin de onayıyla, nükleer enerji üretme hedefini ilk olarak 1966'da hayata geçirmeye koyulan Ukrayna, ekonomik kalkınmasını destekleyecek elektrik üretimi için nükleer enerjiyi bir zorunluluk olarak addetmiş ve bu yolda önemli bir mesafe kat etmiştir.[126] 1977 senesinde ilk reaktörün Chernobyl'de aktif hale gelmesiyle önemli bir eşik aşılmış ve dört sene içinde dört farklı üniteden elektrik üretimine başlanmıştır.[127] Halihazırdaki süreçte Ukrayna, elektrik üretiminin yaklaşık yarısını nükleer enerjiden elde etmekte olup, 2020'de %50'nin de üzerine çıkıl-

121 Lesya Gak, "Denuclearization and Ukraine: Lessons for the Future", *The Nonproliferation Review*, XI/1, 2004, s.117.

122 Budjeryn, a.g.m., 2016, s.13.

123 Twining, a.g.m., s.151. 2018 yılı baz alınırsa Ukrayna'nın uranyum rezervi 219.000 tondur. "Nuclear Power in Ukraine", June 2019, https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/ukraine.aspx.

124 A.g.m.

125 Vladimir Gorbulin, "Trust Building and Nuclear Disarmament", *Security Index: A Russian Journal on International Security*, XVI/3, 2010, s.90.

126 Serhii Plokhy, *Chernobyl: History of a Tragedy*, Allen Lane, Kindle Edition, London 2018, s. 564-574.

127 A.g.e., 604-611.

ması hedeflenmektedir.[128] Ukrayna'nın nükleer enerjinin yeniden işlenmesi ve nükleer yakıt çubuğu elde edilmesi gibi konularda ise Rusya'ya olan bağımlılığı, aşılması gereken sorunlar olarak önünde durmaktadır.[129]

Sunulan bu çerçeve Ukrayna'nın gerek füze ve roket sistemleri gerekse nükleer enerji üretme konularında kapasitesiyle ilgili bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Ukrayna'nın statüsünü, nükleer silaha sahip bir ülke olarak netleştirmesinin önünde aşılması gereken finansal ve teknik sorunlar olsa da, Umland'ın vurguladığı gibi, kontrol sistemlerinin hakimiyetini elde etmek veya teknolojik kapasitesini geliştirmesine koşut olarak geniş nükleer envanterinin en azından bir kısmını işlevsel hale getirmek, Ukrayna'nın belirli bir zaman dahilinde üstesinden gelebileceği nitelikte sorunlar olmuştur.[130] Kısmi bir nükleer silah envanteri dahi, Ukrayna'nın caydırıcı bir ülke olarak konumunun netleşmesini mümkün kılacaksa da, bu çalışmada irdelendiği gibi, dışarıdan gelen baskı bu süreci engellemiştir.[131] Son tahlilde nükleer silahlar, Ukrayna'nın Rusya karşısındaki güç dengesindeki dezavantajlı durumunu Ukrayna lehine düzenleyebilecek olsa da, Ukrayna nükleer silahlarını terk etmeye razı olarak önemli bir caydırıcı unsuru elinden kaybetmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, Ukrayna'nın 1990'lı yıllarda gerçekleşen müzakereler sonucunda nükleer silahlardan arınmasını 2014 Ukrayna krizi ile irtibatlı olarak analiz etmiş ve nükleer silahsızlanmanın olası sonuçlarına dair bir perspektif sunmayı amaçlamıştır. Gerekli tartışmalar geliştirilirken, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki özgül konumu merkeze alınmıştır. Ortaya konulduğu üzere, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya, konvansiyonel kapasitesi ve geniş nükleer silah envanteri ile eski Sovyet coğrafyasının baskın askeri gücü olmuştur. Bu güçten aldığı destekle Rusya, 1990'lardan 2008 Gürcistan krizine kadar uzanan bir süreçte bölgesinde çeşitli müdahaleler geçekleştirmiş ve eski Sovyet coğrafyasında stratejik çıkarlarını korurken kuvvet kullanmaktan sakınmayacağını göstermiştir. 2014 senesinde Rusya'nın askeri müdahalelerine bu sefer Ukrayna maruz kalmıştır. Askeri kapasitesinin yetersizliği nedeniyle Ukrayna, Rusya'ya karşı gerekli caydırıcılığı tesis edememiş ve böylece Rusya'nın müdahaleleri sonucunda toprak bütünlüğünün, Kırım ve Donbas merkezli olarak, iki noktadan bozulduğu bir tabloyla karşılaşmıştır.

Ukrayna, SSCB'nin dağılmasının ilk yıllarından itibaren Rusya'dan güvenlik kaygıları hissetmiştir. Bu kaygılara rağmen Ukrayna, nükleer silahlarını

128 "Nuclear Power in Ukraine", a.g.m.

129 Tatiana Kasperski, "Nuclear Power in Ukraine: Crisis or Path to Energy Independence?", *Bulletin of the Atomic Scientists*, LXXI/4, 2015, s.46-47.

130 Andreas Umland, "The Ukraine Example: Nuclear Disarmament Doesn't Pay", *World Affairs*, Winter 2016.

131 A.g.m.

Rusya'ya devretmeye razı olarak ulusal güvenliği için zafiyet doğuracak ve Rusya karşısında caydırıcı güç dengesindeki dezavantajlı durumunu daha da pekiştirecek bir adım atmıştır. Bu süreçte ABD'nin Ukrayna'nın nükleer silahlarını Rusya'ya devretmesi ve Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasının tek nükleer silah gücü olması yönünde uyguladığı baskı politikası da önemli bir rol oynamıştır. Ukrayna, gerekli güvenlik teminatını elde edememişse de, Batı ile ilişkilerini geliştirmesinin önünde önemli bir engel olan nükleer silahsızlanma şartını kabul etmiştir. Bu karar, ülke içindeki askeri ve siyasi çevrelerin bir kısmından gelen itirazlara rağmen alınmıştır.

Bu çalışmada tartışıldığı üzere, devletler arasında caydırıcı güç asimetrisinin nükleer silahların sağladığı mutlak caydırıcılık ile görece giderilebildiği göz önüne alındığında, Rusya karşısında Ukrayna'nın dünyanın en geniş üçüncü nükleer silah envanterini kaybetmesinin ulusal güvenliği için olumsuz sonuçlar doğurduğu muhakkaktır. Ukrayna nükleer silahlarını muhafaza etseydi, 2014 krizinde Rusya Ukrayna'ya dönük kuvvet kullanma kararı alabilir miydi sorusu artık varsayıma dayalı bir soru olsa da, Rusya'nın nükleer silahlarla donanımlı bir ülkeye dönük askeri güce başvururken daha ihtiyatlı davranmasının kuvvetle muhtemel olacağı bu çalışmada iddia edilmektedir. ABD-Kuzey Kore ve Hindistan-Pakistan örneklerinden görülebileceği gibi, nükleer silahlar, bu silahlara sahip devletler arasında çatışma riskini azaltan bir işlev görmekte olup, bu silahların Rusya-Ukrayna ilişkileri özelinde de benzer bir işlev göreceği görüşü geçerli bir bakış açısı sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada ortaya konulduğu gibi, nükleer silah sahibi güçlü rakipler karşısında nükleer silahsızlanma, devleler için potansiyel bir ulusal güvenlik riski teşkil etmektedir. Ukrayna tecrübesi bu risklerin görülmesini sağlayan örnek bir hadisedir. Gerek 2014 Ukrayna krizinde gerekse farklı jeopolitik gerginliklerde, Ukrayna'nın Rusya karşısında nükleer caydırıcılığa sahip bir ülke olarak mı, yoksa bu caydırıcılıktan yoksun bir ülke olarak mı daha kırılgan bir konumda olacağı sorusuna, ikinci seçenek ile cevap vermenin tercih edileceği açıktır. Bu bağlamda Ukrayna'nın hem 2014 krizi, hem de Rusya ile ileride yaşayabileceği yeni jeopolitik gerginliklerde nükleer silahlarını kaybetmiş ve NPT'ye üye olarak nükleer silahsızlanması tescillenmiş bir ülke olması, bu ülkenin caydırıcı gücünde zafiyet yaratan bir sonuç doğurmuştur.

Kaynaklar

"Agreement on the Settlement of Crisis in Ukraine - Full Text", The Guardian, 21 February 2014,

AMIEL, Saadia, "Deterrence by Conventional Forces, *Survival: Global Politics and Strategy*, XX/2, 1978, s.58-62.

ASHDOWN, Neil, "Russian Military Modernisation and Foreign Policy", *Jane's 360*, 29 June 2016.

BLANK, Stephen, "Proliferation and Nonproliferation in Ukraine: Implications for European and U.S. Security", *Strategic Studies Institute, US Army War College*, 1 July 1994.

BRODIE, Bernard, "The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order", *Yale Institute of International Studies*, 1 February 1946, https://www.osti.gov/opennet/servlets/purl/16380564-wvLB09/16380564.pdf.

"Budapest Memorandum", 5 December 1994, https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/9EF136656BAB181CC12580B400529C5B/$file/CD_SA_WP.15_ADD.1_ENG+(1).pdf.

BUDJERYN, Mariana, "The Breach: Ukraine's Territorial Integrity and the Budapest Memorandum", *Wilson Center Nuclear Proliferation International History Project*, Issue Brief 3, 2014.

BUDJERYN, Mariana, "Was Ukraine's Nuclear Disarmament a Blunder?", *World Affairs*, CLXXIX/2, 2016, s.9-20.

BUDJERYN, Mariana – Polina Sinovets, "Denuclearization Again: Lessons from Ukraine's Decision to Disarm", 19 April 2018, https://warontherocks.com/2018/04/denuclearization-again-lessons-from-ukraines-decision-to-disarm/.

BUKKVOLL, Tor, "Russian Special Operations Forces in Crimea and Donbas", *Parameters*, XLVI/2, 2016, s.13-21.

BUSZYNSKI, Leszek, *Russian Foreign Policy After the Cold War*, Greenwood Publishing Group, Westport 1996.

BUZAN, Barry, *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology and International Relations*, The Macmillan Press, Hampshire 1987.

"Casualties from Debaltseve Cauldron: 136 Dead, 331 Injured – Ukrainian Defense Ministry", *Kyiv Post*, 4 February 2016.

"Chapter Five: Russia and Eurasia", *The Military Balance*, CXIII /1, 2013, 199-244.

"Chapter Five: Russia and Eurasia", *The Military Balance*, CXVI/1, 2016, s.163-210.

CIRINCIONE, Joseph vd., *Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C 2005.

COLL, Steve – R. Jeffrey Smith, "Ukraine Could Seize Control over Nuclear Arms", *Washington Post*, 3 June 1993.

DAVIS, Christopher Mark, "The Ukraine Conflict, Economic–Military Power Balances and Economic Sanctions", *Post-Communist Economies*, XXVIII/2, 2016, s.167-198.

DEPARTMENT OF DEFENSE, "Defense Planning / Guidance, FY 1994-1999", 29 February 1992, https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-doc18.pdf.

"Defense Council Secretary Turchynov: Nuclear Disarmament of Ukraine Was Historical Mistake", 11 April 2014, https://www.ukrinform.net/rubric-defense/2439742-defense-council-secretary-turchynov-nuclear-disarmament-of-ukraine-was-historical-mistake.html.

DREIFUS, Claudia, "Real-Life Dynasty; Benazir Bhutto", *The New York Times*, 15 May 1994.

EGELİ, Sıtkı, "Dost-Düşman-Dost Döngüsü ve Türkiye-Rusya Askeri Rekabetinin Dönüşümü", Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Beşgül (Der.) *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2017, s.163-180.

EINHORN, Robert, "Ukraine, Security Assurances, and Nonproliferation", *The Washington Quarterly*, XXXVIII/1, 2015, s.47-72.

FREEDMAN, Lawrence, *The Evolution of Nuclear Strategy*, 3. Baskı, Palgrave Macmillan, Hampshire 2003.

FREEDMAN, Lawrence, "Framing Strategic Deterrence", *The RUSI Journal*, CLIV/4, 2009, s.46-50.

GERSON, Michael S., "The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969", *Center for Naval Analyses*, November 2010.

GILES, Keir, "Russia's 'New' Tools for Confronting the West: Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power", *Chatham House: The Royal Institute of International Affairs*, March 2016.

HARAN, Olexiy, "Disintegration of the Soviet Union and the US Position on the Independence of Ukraine", *Belfer Center for Science and International Affairs*, Harvard Kennedy School, August 1995.

GAK, Lesya, "Denuclearization and Ukraine: Lessons for the Future", *The Nonproliferation Review*, XI/1, 2004, s.106-135.

GORBULIN, Vladimir, "Trust Building and Nuclear Disarmament", *Security Index: A Russian Journal on International Security*, XVI/3, 2010, s.87-90.

KASPERSKI, Tatiana, "Nuclear Power in Ukraine: Crisis or Path to Energy Independence?", *Bulletin of the Atomic Scientists,* LXXI /4, 2015, s. 43-50.

KATAEV, Vitaly, "Report 'About Strategic Nuclear Missiles and Other Weapons in Ukraine'", Box 13, Folder 26, Vitaly Kataev Collection, Hoover Institution Archive, 16 September 1994.

KOFMAN, Michael, "The ABCs of Russian Military Power: A Primer for the New Administration", Paul J. Saunders (Der.) *A New Direction in U.S.-Russia Relations? America's Challenges and Opportunities in Dealing with Russia*, Center for the National Interest, Washington D.C, 2017, s.11-22.

KOFMAN, Michael – Matthew Rojansky, "A Closer Look at Russia's "Hybrid War", *Wilson Center*, Kennan Cable No. 7, April 2015.

KOFMAN, Michael vd., "Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine", Rand Cooperation, Santa Monica 2017.

KOZYREV, Andrei, "Boris Yeltsin, the Soviet Union, the CIS, and Me", *Wilson Quarterly*, Fall, 2016.

KUZIO, Taras, "Russian Subversion in the Crimea", *Jane's Intelligence Digest*, 3 November 2006.

KUZIO, Taras, "Strident, Ambiguous and Duplicitous: Ukraine and the 2008 Russo-Ukrainian War", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, XVII/4, 2009, s.350-372.

KUZIO, Taras, "The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine", Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (Der.) *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, E-International Relations Publishing, Bristol 2015, s.109-122.

KUZIO, Taras, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, Praeger, California 2015.

KUZIO, Taras, *Ukraine Under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 1997.

LEBOW Richard Ned, "Deterrence and Reassurance - Lessons from the Cold War", *Global Dialogue*, Autumn, 2001, s.119-132.

LOCKWOOD, Dunbar, "Ukraine's Position Hardens Despite Some Positive Signs", *Arms Control Today*, XXIII/7, 1993, s.25, 30.

MALMLÖF, Tomas – Michael Kofman, "The Russian Military of 2035", *Center for Strategic and International Studies*, 24 May 2017.

MARSON, James, "Putin to the West: Hands off Ukraine", *Time*, 25 May 2009.

MCDERMOTT, Roger N., "Moscow's Assessment of Ukraine's Military Combat Readiness: Exploiting Weakness", *Eurasia Daily Monitor*, XI /51, 18 March 2014.

MCDERMOTT, Roger N. – Tor Bukkvoll, "Russia in the Precision-Strike Regime: Military Theory, Procurement and Operational Impact", *Norwegian Defence Research Establishment (FFI)*, 1 August 2017.

MEARSHEIMER, John J., "Nuclear Weapons and Deterrence in Europe", *International Security*, IX/3, 1984-85, s.19-46.

MEARSHEIMER, John J., "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", International Security, XV/1, 1990, s. 5-56.

MEARSHEIMER, John J., "The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent", *Foreign Affairs,* LXXII/3, 1993, s.50-66.

MILLMAN, Noah, "Would A Nuclear Ukraine Still Hold Crimea?", *The American Conservative*, 4 March 2014.

Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, "10 Facts You Should Know About Russian Military Aggression Against Ukraine", http://mfa.gov.ua/en/page/open/id/5026.

MORGAN, Patrick M., *Deterrence: A Conceptual Analysis*, Sage Publications, California 1977.

MORRISON, John, "Pereyaslav and After: The Russian-Ukrainian Relationship", *International Affairs*, LXIX/4, 1993, s.677-703.

MOTYL, Alexander, "Ukraine, Europe, and Russia: Exclusion or Dependence", Anatol Lieven ve Dmitri V. Trenin (Der.) *Ambivalent Neighbors: The EU, NATO and the Price of Membership*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C 2003, s.15-43.

NATO, "Bucharest Summit Declaration", 3 April 2008, http://www.nato.int/cps/in/natohq/official_texts_8443.htm.

"Nuclear Power in Ukraine", June 2019, https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/ukraine.aspx.

"Nuclear Weapons: Who Has What at A Glance", https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat.

NYGREN, Bertil, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS Countries*, Routledge, New York 2008.

ORLOV, Vladimir, "The Crimean Crisis and the Issue of Security Guarantees for Ukraine", *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations*, 2, 2014, s.22-34.

PAUL, T.V., "Complex Deterrence: An Introduction", T.V. Paul, Patrick M. Morgan ve James J. Wirtz (Der.) *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age,* The University of Chicago Press, Chicago 2009, s.1-27.

PEGAHI, T. Negeen, "Nuclear Weapons Did Not Embolden Pakistan: Drawing the Right Lessons for North Korea", 22 January 2018, https://warontherocks.com/2018/01/nuclear-weapons-not-embolden-pakistan-drawing-right-lessons-north-korea/.

PETERSON, Nolan, "Value of US Weapons Goes Far Beyond Battlefield, Ukrainian Troops Say", *Daily Signal*, 4 August 2017.

PIFER, Steven, "Ukraine, Nuclear Weapons and the Trilateral Statement 25 Years Later", *Center for International Security and Cooperation*, 14 January 2019.

PIFER, Steven, "Pay Attention, America: Russia is Upgrading its Military", 5 February 2016, https://www.brookings.edu/opinions/pay-attention-america-russia-is-upgrading-its-military/.

PIFER, Steven, *The Eagle and the Trident: U.S-Ukraine Relations in Turbulent Times*, Brookings Institution Press, Washington, D.C 2017.

PLOKHY, Serhii, *Chernobyl: History of a Tragedy*, Allen Lane, Kindle Edition, London 2018.

POPADIUK, Roman, "Ukraine: The Security Fulcrum of Europe?", *Strategic Forum*, 69, 1996, s.1-6.

POSEN, Barry, "U.S. Security Policy in a Nuclear-armed World or: What If Iraq Had Had Nuclear Weapons?", *Security Studies*, VI/3, 1997, s.1-31.

PUTIN, Vladimir, "Address by President of the Russian Federation", 18 March 2014, http://en.special.kremlin.ru/events/president/news/20603.

RENZ, Bettina, "Russia and 'Hybrid Warfare'", *Contemporary Politics*, XXII/3, 2016, s.283-300.

"Russia and Eurasia", *Strategic Survey*, CXV/1, 2015, s.161-188.

SAGAN, Scott D. – Kenneth N. Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*, W. W. Norton & Company, New York 2003.

SCHELLING, Thomas C., *Arms and Influence,* Yale University Press, New Haven 1966.

SINOVETS, Polina, "Ban the Bomb By… Banning the Bomb? A Ukrainian Response", *Bulletin of the Atomic Scientists*, LXXIII/3, 2017, s.197-198.

SINOVETS, Polina – Mariana Budjeryn, "Interpreting the Bomb: Ownership and Deterrence in Ukraine's Nuclear Discourse", Nuclear Proliferation International History Project, *Woodrow Wilson International Center for Scholars*, Working Paper 12, December 2017.

SMITH, Derek D., "Deterrence and Counterproliferation in an Age of Weapons of Mass Destruction", *Security Studies*, XII/4, 2003, s.152-197.

SUTYAGIN, Igor, "Russian Forces in Ukraine", *RUSI: Briefing Paper*, March 2015.

TORBAKOV, Igor, "Apart from Russia or Part of Russia: A Sad Saga of Ukrainian-Russian Relations", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, IX/4, 2001, 588-602.

TRENIN, Dmitri, *Post-Imperium: A Eurasian Story*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C 2011.

TWINING, David T., "The US-Russian-Ukrainian Nuclear Agreement: What Lies Ahead?, *Defense Analysis*, X/2, 1994, s.141-155.

"Ukrinform: About 1.6 Million Internally Displaced Persons Registered in Ukraine", *Kyiv Post*, 28 August 2017.

UMLAND, Andreas, "The Ukraine Example: Nuclear Disarmament Doesn't Pay", *World Affairs*, Winter, 2016.

WALTZ, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Massachusetts 1979.

WALTZ, Kenneth N., "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, XVIII/ 2, 1993, s.44-79.

WALTZ, Kenneth N., "The Origins of War in Neorealist Theory", *The Journal of Interdisciplinary History*, XVIII/4, 1988, s.615-628.

WALTZ, Kenneth N., "Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability", *Foreign Affairs*, XCI/4, 2012, s.2-5.

WOLCZUK, Roman, *Ukraine's Foreign and Security Policy 1991–2000*, Routledge Curzon, London 2003.

YEKELCHYK, Serhy, *The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2015.

"Yuzhnoye SDO Today", https://www.yuzhnoye.com/en/company/kbu-today/.

ZURCHER, Anthony, "Ukraine's Nuclear Regret?", 20 March 2014, https://www.bbc.com/news/blogs-echochambers-26676051.

ZABORSKIY, Victor, "Space Engagement with Russia and Ukraine: Preventing Conflicts and Proliferation", *Astropolitics*, IV/2, s.179-206.

Extended Abstract

Following the beginning of the Ukraine crisis in 2013/2014, the issue of Ukraine's nuclear disarmament emerged as a subject of interest in the domain of international politics. With Russia's seizure of Crimea and instigation of an insurgency in Donbas in 2014/2015, many analysts pondered as to whether Ukraine's preservation of its nuclear weapons would have made any difference with regards to deterring Russia's military actions. As witnessed during the Ukraine crisis, after the Ukrainian Parliament removed President Yanukovich from office on 21 February 2014, Russia, based on alleged security threats, launched military interventions against Ukraine, thereby violating its neighbour's sovereignty and territorial integrity. Russia began its military campaign against Ukraine by invading Crimea and subsequently seized control of Eastern Ukraine's Donbas region through its proxies. Although Russia completed the Crimea operation in a short space of time through a well-crafted hybrid operation, tensions in Donbas developed into a full-scale armed confrontation. The conflict between the Russian-supported separatists in Donbas and the Ukrainian military turned out to be protracted one, causing the death of more than ten thousand people. Although Russia's main strategy regarding Donbas has been premised on providing separatists with arms, munitions, training and logistical support, when circumstances demanded it, Russia employed its own armed forces against the Ukrainian army. Through direct military interventions, Russia inflicted hundreds of casualties on Ukraine and prevented it from restoring its territorial integrity.

As the hegemonic military power in post-Soviet space, Russia carried out various military interventions in its region, the last of which, prior to the 2014 Ukraine crisis, had been conducted during the 2008 Georgia crisis. The sharp asymmetry between Russia and its neighbours in the post-Soviet space in conventional military capabilities enable the former to protect or advance its strategic interests through military means and establish hierarchical relations with its neighbours. As discussed in this work, as opposed to Georgia, which had to no nuclear weapons on its soil, Ukraine inherited the world's

third largest nuclear arsenal, consisting of tactical and strategic warheads. But following the end of the Cold War, Ukraine succumbed to international pressure to eliminate its nuclear weapons and during this process, the US played a leading role in Ukraine's nuclear disarmament. As Ukraine faced the prospect of isolation from the West unless it agreed to denuclearize, it decided to hand over its stockpile to Russia. Since Ukraine has consistently felt security threats from Russia in the post-Cold War period, there is a strong basis for concluding that, unable to counter Russia conventionally, a nuclear-armed Ukraine would have been able to establish an effective deterrent mechanism in the face of a likely Russian encroachment upon its sovereignty.

During the diplomatic negotiations in the 1990s, Ukraine agreed to fulfill two key requirements, which were denuclearization and accession to the NPT as a non-nuclear weapon state. As discussed in this work, this process led Ukraine to be deprived of an effective deterrent vis-à-vis Russia during the Ukraine crisis. Given that nuclear weapons minimize the risk of conflict among nuclear-armed states, such weapons would have produced a stabilizing impact on relations between Russia and Ukraine, reminiscent to cases of US-North Korea or India-Pakistan. Similar to North Korea and Pakistan, Ukraine's retention of its nuclear arsenal would have endowed it with a defensive umbrella against a more powerful rival. Nuclear weapons provide their possessors with absolute deterrence against likely adversaries and in the case of Ukraine, such weapons would have enabled it to mitigate its militarily disadvantageous position vis-à-vis Russia. It is concluded in this work with reference to Russia-Ukraine relations that, denuclearization poses significant security risks for states that face nuclear-armed rivals with revisionist inclinations.